

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Kasvatusteaduste õppekava

Liine Karafin

KIUSAMISE OLEMUS JA ULATUS ÜHE VANGLA NÄITEL
Magistritöö

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

Läbiv pealkiri: Kiusamine vanglas

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristi Kõiv (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Äli Leijen (PhD)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kiusamine uurimisvaldkonnana	5
1.1. Kiusamise erinevad uurimisvaldkonnad	6
1.2. Kiusamine vanglas	7
1.2.1. Kiusamise olemus vangla kontekstis	8
1.2.2. Kiusamise liigid vanglas	10
1.3. Kiusamist mõjutavad tegurid vanglas	12
1.3.1. Totaalne institutsioon	12
1.3.2. Keskkondlikud kiusamist mõjutavad tegurid vanglas	13
1.4. Kiusamiskäitumise osapooled vanglas	15
1.4.1. Kiusaja	16
1.4.2. Kiusaja/ohver	17
1.4.3. Ohver	17
1.5. Kiusamise uurimiseks vanglas kasutatavad meetodid	19
1.6. Sekkumis- ja ennetusvõimalused kiusamise puhul vanglas	20
2. Metoodika	24
2.1. Eeluurimus	24
2.2. Uurimisinstrument	24
2.3. Uurimuse protseduur	25
2.4. Valim	26
2.5. Andmeanalüüs	26
2.6. Uurimuse eetilised küsimused	27
3. Tulemused ja analüüs	28
4. Arutelu	41
Kokkuvõte	47
Summary	48
Tänuõnad	49
Autorsuse kinnitus	49
Kasutatud kirjandus	50
Lisad	55

Sissejuhatus

Vanglas on koos hulk sageli vägivaldse minevikuga inimesi ning agressiivse käitumise esinemine on seetõttu tavapärane nähtus. Selleks, et kinnipeatavate käitumist paremini mõista ning agressiivset käitumist ennetada, on oluline selle laiaulatuslik uurimine (Homel & Thomson, 2005). Wolff ja Shi (2008) ütlevad, et vangla sobib hästi agressiivse käitumise erinevate liikide uurimiseks, sest nende esinemine antud keskkonnas on tõenäoline. Agressiivse käitumise põhjuste, tagajärgede ja ennetusvõimaluste süstemaatiline uurimine vanglas aitab kaasa valdkonna arengule ta teistes kontekstides.

Kiusamine on agressiivse käitumise alaliik, mida on teaduslikult uuritud juba enam kui kolmkümmend aastat. Kuigi põhiliselt uuritakse seda laste ja noortega seoses, siis ka täiskasvanute suhetes ettetulev kiusamine on järjest kasvava huvi orbiidis. Kiusamist vanglas hakati esimest korda uurima üheksakümnendate lõpus ning temaatika on aktuaalne tänaseni. Uuritud on kiusamise olemust ja ulatust, kiusamiskäitumise osapoolte isikuomadusi ja käitumist, ennetus- ja sekkumisvõimalusi (Monks & Coyne, 2011). Suurem osa rahvusvahelises teaduskirjanduses avaldatud uurimustest on läbi viidud Suurbritannias ja USAs, kuid eri riikide uurijate vahel ei esine endiselt täielikku üksmeelt kiusamise tõlgendamise osas vangla kontekstis (Ireland, 2011). Vaatamata ühtse käsitlemise puudumisest ollakse arvamusel, et kiusamine on vanglas probleem, millega on vaja tegeleda selleks, et muuta vanglateskkond turvalisemaks.

Eestis on varasemalt uuritud kinnipeatavate vägivaldset käitumist, hinnanguid tegevustele ja suhtumisi – näiteks on uuritud teatud sotsiaalprogrammide tõhusust (Tarendi, 2006), sõltuvushäiretega kinnipeatavate ravi motivatsiooni (Agajev, 2011), kinnipeatavate tegevusvõimalusi ja distsipliinirikumisi (Vigla, 2011) ning vägivaldset subkultuuri vanglas (Kalju, 2008). Autorile teadaolevalt ei ole kiusamist Eesti vanglates varasemalt uuritud. Uurimustöö eesmärgiks on kirjeldada kiusamise olemust ja ulatust vanglas ühe kinnise kambervangla näitel.

Kinnine vangla on ümbritsevast keskkonnast selgelt eraldatud vangla, kus kinnipeatavad on pideva järelevalve all ning nende liikumisvabadus, omavaheline suhtlemine, õigus omada isiklike esemeid jm on rangelt piiratud. Keskkondlike ja arhitektuuriliste erinevuste põhjal jagunevad vanglad kamber- ja kolooniatüüpi vanglateks. Kambertüüpi vanglas eraldatakse kinnipeatav üksinda kambrisse selleks, et oleks võimalik tagada pidev julgeolek ja järelevalve, kuid kinnipeatavate suure arvu ning vangistuse kulude tõttu on

enamik kambritest kahekohalised. Kolooniatiüüpi vangla oli levinud nõukogude vanglasüsteemis ning kujutas endast suurel eraldatud territooriumil paiknevate kinnipeetavate majutamiseks mõeldud ühiselamute süsteemi. Kambrites elas koos mitukümmend kinnipeetavat, kõik tegevused toimusid samas ruumis ning kinnipeetavate pidev omavaheline kokkupuutumine oli vältimatu, mistõttu järelevalve teostamine ning julgeoleku tagamine ametnike poolt oli keeruline (Sootak & Pikamäe, 2001). Tänapäevaks on suurem osa Eesti vanglatest üle läinud kambersüsteemile

Toetudes varasematele mujal maailmas läbi viidud uurimuste tulemustele, püstitati antud töös järgmised hüpoteesid:

1. Kinnipeetavate hinnangul esineb vanglas kaudset kiusamist sagedamini kui otsest kiusamist (Ireland & Monaghan, 2006; Ireland & Ireland, 2000).
2. Kinnipeetavate hinnangul esineb vanglas võrreldes teiste kiusamise liikidega sagedamini verbaalset kiusamist (Ireland & Archer, 1996; Power, Dyson & Woznyak, 1997).
3. Kiusamise ärahoidmiseks vanglas peavad kinnipeetavad kiusaja eraldamist ja distsiplinaarkaristuse määramist vähemolulisemaks kui mitmekesiste tegevuste pakkumist kinnipeetavatele (Ireland & Archer, 1996; Nelson, Woodhams & Hatcher, 2010).

Käesolev uurimistöö koosneb neljast osast. Esimeses osas tehakse ülevaade kiusamise teadusliku käsitlemise teoreetilistest alustest. Keskendutakse kiusamisele vanglas, rõhuasetusega selle olemusele, kiusamiskäitumise osapooltele, kiusamise liikidele, kiusamist mõjutavatele teguritele ja sekkumisvõimalustele. Metoodika osas kirjeldatakse valimit ja tutvustatakse uurimuse protseduuri, uurimisinstrumenti ja andmeanalüüsi meetodit. Töö kolmandas osas tutvustatakse saadud tulemusi ning viimases osas analüüsitakse saadud tulemusi ja seostatakse need varasemate mujal maailmas läbi viidud uurimustega.

1. Kiusamine uurimisvaldkonnana

Agressiivset käitumist ehk agressiooni saab kõige üldisemalt vaadelda kui tahtlikku teisele inimesele kahju- ja haigettegemist või ebamugavuse valmistamist. Agressioon ei ole sünonüümiks vägivaldsele käitumisele, kus kesksel kohal on füüsilise jõu kasutamine. Agressioon sisaldab endas lisaks füüsilisele vägivaldsele käitumisele ka verbaalset poolt, mistõttu saab vaadata vägivaldset käitumist ja kiusamist kui agressiivse käitumise alaliike (Kõiv, 2001).

Algselt pöörati tähelepanu ainult otsese agressiooni uurimisele, kaudse agressiooni mõõtmise töid kiusamise käsitluse sisse Soome teadlased, kes eristasid otsest füüsilist, otsest verbaalset ja kaudset agressiooni. Kaudne agressioon kujutab endast varjatud iseloomuga tegevust (nt kuulujuttude rääkimine, kaaslaste tõrjumine), mis vajab lisaks veel kolmandat osapoolt, läbi kelle tegevus ellu viiakse (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukainen, 1992). Uurijad hakkasid agressiivset käitumist käsitlema läbi arengulise perspektiivi, mille kohaselt muutub see inimese vanuse kasvades otsesest kaudseks. Tendentsi otsese agressiivse käitumise (nt löömine) muutumisest kaudseks (nt kaaslaste tõrjumine, tagarääkimine, manipulatsioon) põhjendasid uurijad verbaalsete oskuste arenemisega vanuse kasvades. Lisaks hindab inimene tegevuse võimalikku kasu ja ohtusid ning eelistab tegevust, mille käigus kasu oleks võimalikult suur ning oht võimalikult väike. Kuna otsese agressiivse käitumise puhul on oht tegevuse avalikuks tulemisest suurem, siis valitakse vanuse kasvades pigem mõni kaudse agressiivse käitumise viis (Björkqvist, Österman & Lagerspetz, 1994).

Kiusamist on maailmas põhjalikult uuritud juba üle kolmekümne aasta, kusjuures põhiliselt on keskendutud laste ja noorte kiusamisele koolikontekstis. Kiusamise mõistet on läbi selle uurimise ajaloo erinevalt käsitletud. 1973. aastal uuris Norra teadlane Heinemann esimest korda teaduslikult kiusamist kui kirjeldas äkitselt algavat ja lõppevat grupi õpilaste agressiivset käitumist ühe õpilase suhtes. Olweus arendas seda käsitlust edasi ning hakkas kiusamise mõistet kasutama ka ühe õpilase süstemaatilise agressiivse käitumise kohta teise õpilase suhtes (Smith, Cowie, Olafsson & Liefhooghe, 2002).

Suurem osa tänapäevastest kiusamist puudutavatest uurimustest lähtuvad Olweuse (1999) definitsioonist, mille kohaselt on kiusamine käitumine, mis on (a) olemuselt agressiivne ja eesmärgiga tekitada kahju (b) ajas korduva iseloomuga ning (c) võimupositsioonilt suhtes ebavõrdne. Farrington (1993) väidab, et kiusamine võib olla psühholoogilist või füüsilist laadi, selle eesmärk on pahatahtlik, see on korduva iseloomuga ja

osapooled on erinevatel võimupositsioonidel, kusjuures kiusamine ei ole provotseeritud käitumine.

Mida aeg edasi, seda rohkemates valdkondades lisaks koolile kiusamist uurima hakati. Kiusamist on uuritud lasteaias, eakaaslaste omavahelistes suhetes, lastekodudes, ühe pere laste vahelistes suhetes, vanglas, töökohal, vanadekodus ja küberruumis (Monks *et al.*, 2006). Siiski puudub üks kindel definitsioon, mida kasutaksid kõik kiusamise valdkonna uurijad. Coyne ja Monks (2011) väidavad, et oleks naiivne loota, et kõik uurijad lähtuks ühest definitsioonist. Terminit „kiusamine“ on lihtne kasutada teatud valdkondades (nt kool, küberruum), samas teistes valdkondades (nt lastekodu, vangla) on kiusamine kontekstispetsiifiline ning seda peab käsitlema erinevalt. Olenemata valdkonnast on võimupositsioonide erinevus suhtes alati esindatud – üks osapool on tugevam ning kasutab oma võimu teiste suhtes pahatahtlikult ära. Teiseks on kiusamise puhul alati tegu agressiooniga, sest üks osapool soovib teisele tekitada mistahes vormis kahju või kannatusi. Kolmandaks on kiusamine ajas korduv tegevus, kusjuures ka ühekordne akt, millega kaasneb ohvri hirm tegevuse tulevikus kordumise ees, on kiusamine.

Eestis on kiusamise uurimisega tegeletud umbes kakskümmend aastat, põhiliselt on keskendutud koolikiusamisele. Kiusamise uurimise arengut ja olukorda Eestis käsitleb Kõiv (2006) ülevaateuurimuses. Terminina võeti „kiusamine“ kasutusele üheksakümnendatel, kuigi selget piiri koolivägivalla ja -kiusamise vahel siis veel ei eksisteerinud. Erinevad uurijad kasutasid erinevaid kiusamise definitsioone, mistõttu ei saanud selle ulatust ja olemust kirjeldavaid uurimusi omavahel võrrelda. Kiusamise teaduslik käsitlemine sai alguse laiemalaste vahelise vägivalla uurimisest, millele aitas kaasa teema rohke kajastatus meedias. Üheksakümnendate keskpaigast 2000. aastani kirjeldati põhiliselt kiusamise olemust, ulatust, kiusamiskäitumise osapooli ja suhtumisi kiusamisse koolikontekstis ja ühiskonnas. Hiljem läheneti kiusamisele veel laiemalt, vaadeldes näiteks õpetaja-õpilane vahelist ja küberkiusamist ning hinnati sekkumis- ja ennetusprogrammide efektiivsust. Kuigi tänaseks on jõutud uurimustega põhjaliku ülevaate olemasoluni, vajab kiusamine erinevates valdkondades endiselt edasist süsteemset uurimist, keskendudes eelkõige kogukonnapõhiste ennetus- ja sekkumisprogrammide arendamisele.

1.1. Kiusamise erinevad uurimisvaldkonnad

Erinevates valdkondades on välja kujunenud oma terminoloogia, millega kiusamist käsitletakse. Väikelaste käitumist uurides kasutatakse terminit „õigustamata agressioon“

(*unjustified aggression*), sest eelkooliealised ei suuda eristada agressiivset käitumist ja kiusamist, kuna nad ei taju tegevuse kordumist ajas ja erinevaid võimupositsioone suhtes (Smith *et al.*, 2002). Lastekodu puhul kasutatakse pigem terminit „eakaaslaste vägivald“ (*peer violence*), sest antud kontekstis ei saa keskenduda ainult kiusamisele, vaid on vaja käsitleda agressiivset käitumist laiemalt (Barter, 2011). Pere- ja paarisuhetes ettetuleva kiusamise käsitlemisel kasutatakse pigem termineid „väärkohtlemine“ (*abuse*) või „koduvägivald“ (*domestic violence*) (Naylor *et al.*, 2011). Kiusamisest räägitakse pigem laste ja noorte puhul ning võib harjumatu tunduda kui ka täiskasvanute sotsiaalsetes suhetes ettetulevat teatud agressiivset käitumist kiusamisena käsitleda. Töökohal aset leidva kiusamise puhul kasutatakse sageli termineid „ahistamine“ (*harrasment*) ja „kiusamine töökohal“ (*workplace bullying*) (Coyne, 2011). Vanglakontekstis on Euroopa uurimustes laialdaselt kasutatud terminit „kiusamine“ (*bullying*), kuid USA uurijad eelistavad kasutada termineid „vanglavägivald“ (*prison violence*) ja „ohvrikäitumine“ (*victimization*) (Ireland, 2011). Vanadekodu kontekstis kasutatakse sarnaselt vanglale Euroopa teadlaste seas terminit „kiusamine“, kuid Ameerikas „väärkohtlemine“ (*abuse*) (Walsh, D’Aoust & Beamer, 2011).

Erinevates kultuurides kasutatakse kiusamise käsitlemisel erinevaid termineid, mis ei võimalda alati uuringutulemusi võrrelda. Terminid ei pruugi teineteisega üks ühele kattuda, kuid on oluline teada, millisel määral need võrreldavad on ning millises osas tulevad sisse olulised erinevused (Smith *et al.*, 2002).

1.2. Kiusamine vanglas

Kiusamise kui nähtuse seletamiseks on loodud erinevaid teooriaid, millest mitmed sobivad kasutamiseks vanglas. Ülevaate nendest on teinud Coyne ja Monks (2011), kes nendivad, et kasutusel olevad teooriaid on tänaseks veel võrdlemisi vähe uuritud, mistõttu puudub neil sageli empiiriline tõestus. Evolutsioonilise teooria kohaselt toob kaaslaste kiusamine kasu, mistõttu saab seda vaadata kui üht kohanemisviisi vanglas. Sotsiokultuuriline teooria ei pane rõhku individuaalsetele faktoritele, vaid selgitab kiusamist läbi keskkondlike ja situatsiooniliste tegurite. Kiusamist tekitab ja hoiab alal vangla oma funktsiooni ja piirangutega, mitte indiviid selle sees ning selleks, et kiusamist vähendada ja ära hoida, tuleb muutused sisse viia süsteemis. Kõige laialtlevikult seletab kiusamist interaktsiooniline mudel, sest selle kohaselt tekib kiusamine individuaalsete (isiku osalemine

kiusamiskäitumises, reageerimine kiusamisele), organisatsiooniliste (keskkondlikud kiusamist mõjutavad tegurid) ja interpersonaalsetest suhetest tulenevate tegurite koosmõjul.

Vanglas aset leidvat kiusamist on uuritud ligi kaksikümmend aastat. Algselt kasutati uurimustes sama definitsiooni, mida koolikiusamise puhul, kuid üsna pea selgus, et kiusamine vanglas vajab teistsugust lähenemist (Ireland, 2005). Esimese uurimuse viisid läbi Connel ja Farrington (1996), kes uurisid noori kinnipeetavaid ning leidsid, et ligi 70% neist on kiusamisega seotud. Esimese uurimuse täiskasvanud kinnipeetavate seas viisid läbi samal aastal Ireland ja Archer (1996), kes leidsid, et kiusamisel vanglas on teistsugused liigid kui koolis ja panid seeläbi aluse edasisele vangla kiusamiskäitumise uurimisele. Nendele uurimustele on aastakümnete jooksul lisandunud arvukalt lisa ning tänaseks on hea ülevaade kiusamise olemusest ja ulatusest, kiusamise osapoolte omadustest ja sekkumisvõimalustest olemas (Ireland, 2011).

1.2.1. Kiusamise olemus vangla kontekstis

Vangla oma keskkondliku ja sihtgrupilise eripäraga nõuab kiusamise jaoks eraldiseisvat definitsiooni. Näiteks väidab Ireland, et erinevalt koolist ei pea kiusamise puhul vanglas agressiivne käitumine ilmtingimata ajas korduma, sest piisab ka ohvri hirmust tegevuse kordumise ees. Samuti ei pruugi ohvri korduv kiusamine võimalik olla, sest kinnipeetavaid paigutatakse sageli ümber. Kuna vanglas on agressiivne käitumine kaaslaste suhtes karistatav ja otsene kiusamine on vaatlejale kergemini nähtav, peab märksa suuremat tähelepanu pöörama kaudse kiusamise ja eriti selle vanglaspetsiifiliste vormide uurimisele (Ireland, 2000). Kiusamise tajumine indiviiditi on erinev ja seetõttu subjektiivne, mistõttu on ohvri hinnang tegevuse olemusele ja tõsidusele määravaks faktoriks (Edgar, 2003a).

Arvatakse, et kuna täiskasvanud peavad kiusamist üldjuhul lapsikuks tegevuseks, siis ei tunnista ka täiskasvanud kinnipeetavad oma osalust kiusamises ning seda nähakse kas vanglaelule omase nähtusena või lihtsalt agressiivse käitumisena. See on tõstatanud küsimusi, kas termin „kiusamine“ vanglasse üldse sobib. Asjaolu ilmestab näiteks fakt, et uurimustes, mille uurimisinstrumendis ei kasutata terminit „kiusamine“, vaid kirjeldatakse kiusamist iseloomustavaid tegevusi ja defineerimine jääb uuritavate teha, on kiusamises osalevate inimeste hulk märksa suurem (Ireland, 2000). Antud töös lähtutakse Irelandi (2005) definitsioonist, mille järgi saab kiusamiseks vanglas pidada seda, kui isik on iganädalaselt ühe või mitme kaaslaste otsese või kaudse agressiivse käitumise ohver. Ka ühekordseid agressiivseid episoodide saab kiusamiseks pidada, eriti juhul kui need omavad tõsiseid tagajärgi

ning ohver kardab, et tegu võib korduda. Ühtlasi saab kiusamiseks pidada olukorda, kus võimupositsiooni erinevus suhtes pole kohe tajutav.

USA teadusuuringutes ei käsitleta kiusamist enamjaolt samamoodi nagu Euroopas. Kiusamiseks peetakse tegevust, mille eesmärgiks on kellegi vigastamine, hirmutamine või ähvardamine. Kiusamine võib olla füüsilist, verbaalset, psühholoogilist või emotsionaalset laadi ning see on üldjuhul provotseerimata ajas korduv nähtus, mispuhul suhe on võimupositsioonidelt ebavõrdne ja tegevuse eesmärk on tekitada kahju (Edgar, 2003a). Kiusamise uurimisele pööratakse vähem tähelepanu ning keskendutakse vägivallale vanglas (*prison violence*) ja ohvrikäitumisele (*victimization*). Edgar (2005) näiteks on arvamusel, et ainult väike osa kinnipeetavatevahelistest agressioonist on kiusamine, sest enamikel juhtudel ei ole kiusamise üks põhilisi tunnuseid – ebavõrdsus võimupositsioonis – esindatud või oluline. Pigem lähtub tema seisukohast, et vanglas leiab agressiivne käitumine aset kahe võrdse partneri vahel ja selles kannatavad kahju mõlemad osapooled. Kuigi Edgar (2003a) on nõus, et teatud osa ohvrikäitumisest on kiusamine, siis põhiliseks argumendiks kiusamisele mitte erilise tähelepanu osutamisel on termini ebaselgus kinnipeetavate ja vanglatöötajate seas, mistõttu on raske määratleda, millal on tegu kiusamisega ja millal lihtsalt agressiivse käitumisega. Kiusamise teeb subjektiivseks selle situatsioonilisus ning sõltuvus sellest, kas ohver tahab akti kiusamisena tajuda või mitte. Kiusamise puhul on tegu suhtega kahe või enama inimese vahel, kes võivad tõlgendada seda isemoodi ning just seetõttu ei olegi termin „kiusamine“ sobilik käsitlemaks vanglas esinevat agressiivset käitumist. Ireland (2005b) seevastu arvab, et eelnev väide jätab tähelepanuta ohvri perspektiivi ning see määrab, kas kiusamine leidis aset või mitte. Ta lisab, et kui inimest on kord avalikult kiusatud, siis teeb see tõenäolisemaks selle kordumise ajas sama või teise kaaslaste poolt, kusjuures võimupositsioon sellises suhtes ei ole võrdne.

Kiusamist vanglas on raske uurida kui ei ole teada, kuidas kinnipeetavad seda näevad. On uuritud, kuidas määratlevad noored ja täiskasvanud vangid kiusamist ning millisel määral on see erinev koolikiusamise käsitlusest. Selgus, et valdav enamus kinnipeetavaid ei pea vajalikuks, et kiusamine oleks ajas korduv ning ka ühekordset akti peetakse kiusamiseks. Samuti arvasid pooled uurituteist, et kiusamise puhul valitseb võimusuhtes ebavõrdsus. Ainult viiendik leidis, et kiusamine on provotseerimata tegevus. Ilmnes asjaolu, et nooremad kinnipeetavad tajuvad kiusamist rohkem füüsiliste parameetrite alusel, kuid vanuse kasvades muutuvad kaudsed kiusamise vormid domineerivaks. Suurem enamus uuritavatest arvas, et termin „kiusamine“ sobib ka vanglas kasutamiseks ning et see ei ole lapsik ega kohatu. Samas

esineb vanglas kinnipeetavate omavahelistes suhetes mitmeid tegevusi (nt liigkasu võtmine), mis oma loomult on pahatahtlikud, kuid mida nad ise kiusamiseks ei pea. Nendel juhtudel astub isik suhtesse vabatahtlikult ja võimupositsioon ei ole koheselt ilmne, kuid teatud aja pärast võib suhte iseloom muutuda ja isikult hakatakse ähvarduste kaudu nõudma mõnd ressursi. Nooremad vangid peavad sellist käitumist kiusamiseks, kuid vanemate arvates on see tavaline vanglaelu nähtus (Ireland & Ireland, 2003).

1.2.2. Kiusamise liigid vanglas

Kõige laiemalt saab kiusamist vanglas liigitada otseseks ja kaudseks kiusamiseks. Otsene kiusamine on avalik füüsiline, verbaalne, varavastane või seksuaalne agressiivne käitumine. Kaudne kiusamine on peidetud agressiivse käitumise vorm, mis avaldub näiteks tagarääkimises, kuulujuttude levitamises, ähvardamises ja manipuleerimises. Tänapäevaks on tõestatud, et kaudset kiusamist esineb vanglas sagedamini kui otsese kiusamise liike. Kaudne kiusamine täidab sarnaselt otsesele kiusaja eesmärgi tekitada kaaslasele kannatusi, kusjuures oht kiusamisjuhu avalikuks tuleku ees on väike (Ireland & Monaghan, 2006).

Björkqvisti jt (1992) kasu-ohtlikkuse mudelit kasutatakse sageli kiusamise olemuse selgitamisel vanglas. Selle kohaselt valib kiusaja strateegia, mis toob võimalikult suure kasu, kuid samas oht kiusamisjuhu avalikustumise ees on väike. Kuna vangla keskkond on rangelt kontrollitud töötajate poolt, valivad kinnipeetavad pigem mõne kaudse kiusamise liigi, sest tegevus on varjatud ning kiusajat on raske kui mitte võimatu identifitseerida (Ireland, Archer & Power, 2007). Magistritöö esimese hüpoteesiga selgitatakse välja, kas Eesti kinnise kambervangla kinnipeetavate hinnangul esineb vanglas kaudset kiusamist sagedamini kui otsest kiusamist.

Nagi, Browne ja Blake (2006) toovad oma ülevaateartiklis välja, et kõige levinumad otsese kiusamise liigid vanglas on füüsiline, seksuaalne, psüühiline ja verbaalne kiusamine, samal ajal kui kõige levinumad kaudse kiusamise liigid on halvustavate naljade tegemine, kuulujuttude levitamine ning väljapressimine. Samast uurimusest tulenes, et kõige sagedamini mainitud kiusamise liik oli mõne halvustava hüüdnimega kutsumine (37%), narrimine (25%) ja ähvardamine (16%), kusjuures füüsilist kiusamist mainiti harva, vaid 3% juhtudest. Kuigi Björkqvist jt (1992) väidavad, et tüdrukud ja naised kasutavad koolikontekstis kaudset kiusamist sagedamini kui noormehed, siis vanglakontekstis ei ole see väide kinnitust leidnud. Ireland jt (2007) leidsid, et nais- ja meeskinnipeetavad kasutavad mõlemad rohkem kaudse kiusamise liike ning sugudevahelisi erinevused sellega seoses ei esine.

Ireland ja Ireland (2000) annavad ülevaate otsese ja kaudse kiusamise olemusest ohvri perspektiivist. Nende uurimuse järgi koges 57% meeskinnipeetavatest ühenädalase perioodi jooksul kiusamist. Ligi kolmandiku juhtude puhul oli tegu mõne otsese kiusamise aktiga, näiteks 80% mainis füüsilist kiusamist, 44% verbaalset kiusamist ja 21% vargusega seotud tegevust. Märksa rohkem (46% juhtudest) mainiti mõnd kaudse kiusamise liiki. 49% vastanutest mainis tagarääkimist, 42% mõne alandava nalja ohvriks langemist ning 30% nimetas nende kohta kuulujuttude rääkimist kiusamiseks. Samas uurimuses antakse ülevaade ka kiusajate tegevusest. Ligi 55% kinnipeetavatest tunnistas, et on kaaslast läinud nädala jooksul kiusanud. 26% neist kasutas mõnd otsese kiusamise liiki, millest sagedasem oli verbaalne kiusamine, mida mainiti 96% juhtudel. Kaudse kiusamise liike mainis 49% kiusajatest, kusjuures kõige sagedamini märgiti kaaslaste meelega ignoreerimist (64%) ning mõne alandava nalja tegemist (38%) (Ireland *et al.*, 2000).

Personali poolt kirjapandud juhtumeid uurides selgus, et kõige sagedamini dokumenteeritakse otsese kiusamise liike: füüsilist kiusamist (nt tõukamine, löömine, vara lõhkumine); psühholoogilist ja verbaalset kiusamist (nt solvavate hüüdnimedega kutsumine, ähvardamine) ning vargusega seotud kiusamist (nt kaaslaste asjade varastamine või vahetama sundimine, asjade laenamine ja siis nende intressiga tagasinõudmine). Kaudse kiusamise vähesed juhud, mida dokumenteeriti, olid kuulujuttude levitamine, kaaslaste tagarääkimine, kaaslaste avalik põlgamine ja halvustavate naljade tegemine (Ireland, 2002b).

Vanglas esineb selliseid kiusamise vorme, mida üheski teises kontekstis ei kohta, näiteks nn maksustamist (*taxing*) ja nn võlgadesse surumine (*baroning*). Esimene kujutab endast sunniviisilist oma asjade kellelegi ära andmist mingi maksu tasumiseks ning teine oma asjade kellelegi laenamist ja seejärel omakasuga tagasinõudmist (Ireland & Archer, 1996). Noorte kinnipeetavate seas läbiviidud uurimusest selgus, et ligi pooled kinnipeetavatest pidasid kõige sagedasemaks kiusamise vormiks just nn maksustamist, millele järgnesid ähvardused (39%), kuulujuttude levitamine (32%), solvavate hüüdnimedega kutsumine (28%) ning alles siis otsese kiusamise levinuimat vormi, füüsilist kiusamist (20%) (Power *et al.*, 1997). Eelnevatele uurimustulemustele tuginedes püstitub käesoleva töö teine hüpotees, mille kohaselt esineb kinnipeetavate hinnangul vanglas võrreldes teiste kiusamise liikidega sagedamini verbaalset kiusamist.

Kiusamine võib olla ajas korduv tegevus, nii kiusaja kui ka ohvri seisukohast (Archer & Ireland, 1996), kuid on ka uurimusi, milles märgitakse, et kiusamine leiab aset pigem konkreetsel perioodil. Individuaalintervjuu käigus ütles ligi veerand kahesajast uuritavast, et

sattus mitmel korral kaaslaste kiusamise ohvriks esimesel nädalal pärast vanglasse tulekut ning aja möödudes kiusamise sagedus vähenes (Leddy & O'Connell, 2002). Ireland ja Archer võrdlesid oma uuringus nais- ja meeskinnipeetavate arvamusi kiusamisest ning leidsid, et mehed mainivad naistest rohkem füüsilist agressiooni (52% meestest ja 38% naistest) ja naised mainivad tunduvalt sagedamini verbaalset agressiooni (48% naistest ja 27% meestest) ning tagarääkimist (24% naistest ja 3% meestest) (Ireland & Archer, 1996).

1.3. Kiusamist mõjutavad tegurid vanglas

1.3.1. Totaalne institutsioon

Totaalne institutsioon on kinnine asutus, kuhu inimene sundkorras suunatakse. Mõiste võttis kasutusele eelmise sajandi seitsmekümnendate alguses Goffmann, kes kirjeldas seda kui asutust, mis on formaalselt juhitud ja kontrollitud ning kuhu isoleeritakse pikemaks ajaks samadel alustel hulk inimesi. Totaalsed institutsioonid on lisaks vanglale näiteks kinnised psühhiaatriaiglad, erikoolid ja kaitsevägi. Totaalsed institutsioonid on oma olemuselt väga laiaulatuslikud, sest nad isoleerivad selle liikmed ühiskonnast ning kontrollivad nende elu kõiki aspekte. Institutsiooni suunatud inimesed tajuvad end võimetutena, sest neil puudub ligipääs ressurssidele ning nende varasem identiteet on allutatud institutsiooni kollektiivsele identiteedile (Goffmann, 1961).

Totaalses institutsioonis viibivate inimeste elu kõik aspektid leiavad aset samal territooriumil ametliku järelevalve all ning kõiki igapäevaseid tegevusi tehakse koos kaaslastega. Tegevused on ajaliselt rangelt piiritletud ning päevarutiin on paika pandud institutsiooni juhtide poolt, kusjuures töötajatel on pigem kontrolliv kui toetav roll. Totaalses institutsioonis ei ole üldjuhul võimalik teha mõtestatud tööd ning tasu töö eest on sümboolne. Inimene, kes on väljaspool institutsiooni olnud orienteeritud tööle, demoraliseerub aja jooksul, sest peab tegema tööd, mis on allpool tema võimeid ja huvisid (Lukes, 2005). Spain (2005) väidab, et igavus ja tegevusetus vanglas soodustab vägivalla teket. Kinnipeetavate pidev viibimine ülerahvastatud vähest stimulatsiooni pakkavas keskkonnas tekitab frustratsiooni, mis väljendub vaenulikus käitumises kaaslaste ja töötajate suhtes. Vigla (2011) uuris ühe Eesti kinnise kambervangla kinnipeetavate distsipliinirikumuste ja liikumisvõimaluste vahelist seost ning leidis, et kinnipeetavad, kes on vanglas erinevate tegevustega (nt sport, töötamine, õppimine) seotud, rikuvad vähem korda. Kolmveerand uuritavatest ei olnud ühegi tegevusega seotud ning kinnipeetavad, kes aasta jooksul

distsipliinirikumise eest karistatud olid, põhjendasid seda tegevus- ja liikumisvõimaluste vähesusest tekkinud pingega.

Totaalses institutsioonis elavad inimesed üritavad end sellest kaugendada ning püüavad kinnitada oma autonoomsust klammerdudes oma identiteedi külge, näiteks sisendavad endale, et nad on institutsiooni ebaõiglaselt suunatud ega võta omaks kollektiivseid reegleid ja norme. Vägivalla esinemine totaalsetes institutsioonides on põhjendatav seal viibijate sooviga mitte alluda nendele pealesurutud reeglitele ja tajuda end kuidagiviisi iseseisvana (Scott, 2010). Gilbert (2005) väidab, et kuna vanglad on loodud kinnipeetavate karistamiseks, siis ei paku see ka võimalusi prosotsiaalselt käituda, mistõttu agressiivsel käitumisel on võimalus domineerida ning kiusamine vanglas on pigem normiks kui erandiks.

1.3.2. Keskkondlikud kiusamist mõjutavad tegurid vanglas

Homel ja Thomson (2005) toovad välja keskkondlikud tegurid, mis soodustavad agressiooni teket vanglas: tegurid, mis ajendavad agressiivselt käituma (nt üksluised kambrid, hoiatussildid territooriumil, mitteformaalsete grupeeringute tekke võimalus) ja tegurid, mis mõjuvad ärritavalt (nt isikul puudub kontroll elukeskkonna üle, puudub võimalus valida kambrikaaslast, reguleerida valgustuse ja heli taset jm). Mida enam sunnimeetmeid rakendav on vangla keskkond, seda suurem on oht mistahes agressiivse käitumise tekkeks. Autorid väidavad, et kui kinnipeetavatel on võimalus osaleda mitmekesistes tegevustes ning oma elukeskkonnas valikuid teha, on vangla turvalisem ning seal esineb vähem agressiivset käitumist.

Interaktsioonilise mudeli kohaselt on kiusamine vanglas sotsiaalse ja füüsilise keskkonna koosmõju tagajärg. Füüsilised tegurid on seotud näiteks esemetega, sest agressiivselt hakatakse käituma siis, kui ligipääs kaupadele on piiratud või puudulik. Ülerahvastatust peetakse samuti üheks põhiliseks keskkondlikuks faktoriks, sest karistuse kandmise jooksul peab kinnipeetav kokku puutuma suure arvu võõraste inimestega, kellega jagatakse väikest ruumi, mistõttu avalduvad pinged sageli agressiooni näol. Töötajatepoolne järelevalve on väga oluline kiusamise ulatust ja sagedust mõjutav faktor, sest enamjaolt ülerahvastatud vanglates on kiusamise märkamise keeruline. Lisaks on oluline pakkuda kinnipeetavatele mitmekesist tegevust, sest tegevusetusest tulenev igavus loob hea võimaluse kiusamise tekkeks (Ireland, 2011). Sotsiaalsed faktorid on näiteks organisatsioonikultuur ja vangide suhtumine kiusamisse. Vangla oma kindla hierarhia ja jäiga autoritaarse juhtimisega

loob keskkonna, kus vägivald ja kiusamine võivad olla tavalised nähtused. Kui kiusamist nähakse võimalusena saada kasu ja sellesse suhtutakse soosivalt või neutraalselt, siis võib see muutuda üheks kohanemisviisiks (Ireland & Murray, 2005).

Sykes (1958) on autor, kellele sageli viidatakse, kui käsitletakse vangla kontekstis keskkondlikke põhjusi, mis kiusamist alal hoiavad. Sykes kirjeldas nn vangistuse valusid, mille kohaselt põhjustab vägivalda vanglas vabaduse ja teiste privileegide kaotus, näiteks ilmajätmine teenustest ja kaupadest ja võimalusest (hetero)seksuaalseks suhteks, ilmajätmine autonoomsusest ja turvalisusest. Piirangute jäikust ei saa muuta, kuid kinnipeetavad üritavad olemasolevate võimaluste piires leida võimalusi, et oma olukorda leevendada. Üheks võimaluseks tunda end mittesõltuvana või saada soovitud teenust on kaaslaste suhtes agressiivne käitumine.

Kinnipeetavate subkultuuri vaadeldakse kui totaalse institutsiooni tingimustes tekkinud ellujäämismehhanismi. Selle loob kinnipeetavate sotsiaalne struktuur, mis sätestab sotsiaalse kontrolli ning seab normidest ja väärtustest kinnipidamiskohustuse. Subkultuuri reeglite täitmist järgitakse kollektiivselt ning nende vastu eksimine on karistatav. Näiteks ei tohi kinnipeetavad töötajatele rääkida teatud sündmustest, töötajatega vennastumine on keelatud, igäüks peab enda eest seisma ning ei tohi näida nõrgana ning oma väljateenitud positsiooni hierarhias on vaja hoida (Sykes, 1958).

On leitud, et mida suurem on kinnipeetavate ja töötajatevaheline vastandumine, seda tugevam on vangide subkultuur ning seda keerulisem on töötajatel kiusamist märgata ja sekkumisi planeerida. See teadmine aitab mõista ka asjaolu, miks paljud kinnipeetavad ütlevad, et vanglas kiusamist ei eksisteeri, sest sellest lihtsalt ei soovita rääkida inimestele, kes omavad nende üle kontrolli (Spain, 2005).

Ireland ja Archer (1996) kirjeldavad oma artiklis vanglale ainuomast sageli esinevat nn õigustatud kiusamist, mis leiab aset juhul, kui ohver eksib mõne subkultuuri reegli vastu, näiteks ollakse vägivaldne ja tõrjuv nende kaaslaste suhtes, kes teevad koostööd töötajatega. Sellisel juhul on isiku suhtes vägivald kasutamine kaaslaste silmis vajalik ja lubatud. Allison ja Ireland (2010) lisavad, et subkultuuri jõuline esinemine vanglas võib tekitada olukorra, kus kiusamine muutub normiks, mistõttu on väga oluline, et vangla panustaks pidevalt keskkondlike ja sotsiaalsete riskide vähendamisele.

1.4. Kiusamiskäitumise osapooled vanglas

Varastest koolikiusamise uurimuste tulemustest mõjutatuna jagati algselt ka vanglas kiusamiskäitumise osapooli kirjeldades uuritavad kolmeks – kiusajad, ohvrid ning kõrvalseisjad. Erinevate uurimuste põhjal ilmnes, et vanglas on ulatuslikult esindatud neljas grupp, kiusaja/ohvrid – isikud, kes kiusavad kaaslasi ja on samal ajal ise kaaslaste agressiivse käitumise ohvrid. Kinnipeetav võib olla ühes suhtes kiusaja ja teises ohver, mistõttu ei saa vangla puhul kiusamise kontekstis rääkida alati ajas püsivatest liigitustest (Ireland & Ireland, 2000).

Archer, Ireland ja Power (2007) väidavad, et kinnipeetava vanuse, süüteo liigi ja karistusaja pikkuse põhjal ei ole võimalik ennustada, millisesse gruppi seoses kiusamiskäitumisega isik eelkõige kuuluda võiks. Kuulumise mõnda gruppi määravad pigem isiku käitumine vanglas viibimise ajal ning individuaalsed karakteristikud (Ireland & Ireland, 2000). Samas leidsid Leddy ja O'Connell (2002), et ohvrid on on kiusajatest ja kiusaja/ohvritest vanemad ning on veetnud pikema aja elu jooksul vanglas. Samas uurimuses vaadeldi kiusamiskäitumises osalemise püsivust elu jooksul ning leiti, et ligi pooled kiusaja/ohvrid on olnud koolikiusamise ohvrid ning ligi kolmandik kiusajatest vanglas olid kiusajad ka kooliajal.

Ireland (2011) sõnul saab erinevate uurimuste tulemustele põhinedes öelda, et vanglas on kõige arvukamalt esindatud kiusaja/ohvri grupp, kuhu sõltuvalt konkreetsest uurimusest kuulub 40-45% kiusamiskäitumisega seotud isikutest. Kiusajaid on keskmiselt võrreldes teiste osapooltega kõige vähem, umbes 15% ja ohvreid 20%. Ühtlasi on osapoolte esinemissageduse määr võrdlemisi püsiv olenemata ajaperioodist, mille jooksul käitumist mõõdetakse (nt nädal, kuu, aasta, terve vangistuse periood).

Uuritud on seda, kas kinnipeetavate jaoks on kaaslaste kiusamine vahend kõrgema positsiooni saamiseks ja säilitamiseks grupi hierarhias. Selgus, et kiusajate ja kiusaja/ohvrite jaoks on kõrgem positsioon hierarhias tähtis, mis annab alust arvata, et üks kiusamise eesmärkidest vanglas võib olla kõrgema positsiooni saavutamine. Kiusaja/ohvrite jaoks on positsiooni saavutamine ja säilitamine olulisem kui kiusajatele, mis on põhjendatav nende sooviga mitte näida nõrgana. Kui isik on olnud korduvalt kiusamise ohver, asetub ta grupi hierarhias madalamale ja püüdes olukorda muuta, kiusab kaaslasi. Leiti, et kiusaja/ohvrid kasutasid kiusamist pigem positsiooni saavutamiseks, samal ajal kui kiusajad selle säilitamiseks (South & Wood, 2006).

1.4.1. Kiusaja

On uuritud kinnipeetavate arusaamu selle kohta, kas kiusajatel on konkreetsed käitumis- ja isikuomadused, mille järgi neid ära tunda. Nelson jt (2010) leidsid naiskinnipeetavate arvamusel uurides, et kiusajaks peetakse mõnd teistest nooremast isikut, kes on varasemalt karistust kandnud ning kes on ise kiusamise ohver olnud, kuid saavutanud hierarhias oma agressiivse käitumise tõttu kõrge positsiooni. Kaaslaste kiusamist nähti sageli ellujäämismehhanismina ning arvati, et teisi kiusates väheneb oht ise kiusamise ohvriks langeda. Ühtlasi ilmnes, et kiusaja ei ole teiste seas kõrgelt hinnatud kaaslane. Sarnase tulemuse said ka Ireland ja Ireland (2003), kes leidsid, et 43% uuritavate arvates ei austata vanglas kiusajaid ning ainult 9% uuritavaid arvas, et kiusaja on grupis kõrgel positsioonil.

Samas leiab uurimustes kinnitust tõsiasia, et kiusajate gruppi kuuluvaid kinnipeetavaid on kõige keerulisem konkreetsete käitumisomaduste põhjal eristada. See kehtib nii noorte kui ka täiskasvanud kinnipeetavate puhul. Kuigi mõnede uurimuste kohaselt suurendab pikk karistusaeg tõenäosust kuuluda kiusajate gruppi, siis ei leia see kinnitust enamikes uurimustes (Ireland & Monaghan, 2006). Ireland jt uurisid kiusajate omadusi, ning leidsid, et 91% kiusajatest on vanglas mõne vägivallakuriteo sooritamise tõttu, kusjuures kiusaja/ohvrite grupi puhul on see näitaja ligi 10% võrra väiksem. Vastupidiselt Nelsoni jt (2010) tulemustele ilmnes nende uurimusest, et kiusajad on keskmiselt vanemad kui ülejäänud osapoolte esindajad ning nende elu jooksul vanglas veedetud aeg on lühem kui ohvritel (Ireland *et al.*, 2000).

Noorte kinnipeetavate seas läbiviidud uurimusest selgus, et kõige sagedamini (53% juhtudest) iseloomustati kiusajat kui isikut, kellel on vanglas palju tutvusi. Sellele järgnesid agressiivselt käitumine, tugev kehaehitus ning pikk karistusaeg (Power *et al.*, 1997). Samad autorid pakuvad, et põhjus, miks pikk karistusaeg ja kaaslaste kiusamine omavahel seotud on, on suurem teadlikkus vangla subkultuuri reeglitest ning paremad oskused oma tegevuse varjamiseks. Archeri jt (2007) uurimuses leiti, et kiusajad käituvad impulsiivsemalt kui teised kiusamiskäitumises osalejad ning reageerivad kiusamisele otsese füüsilise või verbaalse agressiooniga, kusjuures kasutavad vähem kaudset kiusamist, kättemaksu plaanimist ja vältivat käitumist.

Kiusamine ei pruugi esineda vaid kahe inimese vahelises suhtes. Meeskinnipeetavate seas läbiviidud uurimusest selgus, et kiusamine on pigem grupiviisiline tegevus, sest 55% uuritavatest ütles, et ohvrit kiusab korraga kaks või enam kaaslast ning ainult 18% arvas, et ohvrit kiusatakse üksinda. Samas ütles enamik kiusajatest, et kiusavad oma ohvreid üksinda.

Autorid pakuvad, et selle põhjenduseks võib olla soov oma tegevuses mitte sõltuda kaaslastest ning teadmine, et grupiviisilist kiusamist on kergem märgata ning kiusamisjuhu avalikuks tuleku tõenäosus on suurem (Power *et al.*, 1997). Uurides vanglaametnike poolt dokumenteeritud kiusamisjuhtusid, selgus, et ligi pooled sajast juhust leidsid aset ühe kiusaja ja ohvri vahel ning ainult 28% juhtudest oli tegevusega seotud mitu kiusajat. Saadud andmeid põhjendati samuti asjaoluga, et grupiviisiline kiusamine on personalile kergemini nähtav, mistõttu eelistavad kiusajad tegutseda pigem üksinda (Ireland, 2002b).

1.4.2. Kiusaja/ohver

Kiusaja/ohvri kategooria vanglas on järjest suurema teadusliku huvi objekt, sest tõestust on leidnud, et enamik kiusamiskäitumisega seotud kinnipeetavatest antud gruppi liigituvadki. On leitud, et kiusaja/ohvrid on kiusajatest ja ohvritest keskmiselt vanemad ning nende keskmine karistusaeg on pikem kui teistel osapooltel (Ireland *et al.*, 2000). South ja Wood (2006) leidsid meeskinnipeetavaid uurides, et kiusaja/ohvri gruppi pidas end kuuluvaks 57% kiusamisega seotud uuritavatest. Ka sellest uurimusest selgus, et nad on teistest gruppidest keskmiselt vanemad, kuigi esmakordselt vanglasse sattunud nooremana, mistõttu nende elu jooksul kokku vanglas veedetud aeg oli pikem kui kiusajatel ja ohvritel.

Kiusaja/ohvrite käitumist on püütud seletada läbi soovi mitte näida kaaslastele nõrgana ning ise teisi kiusates ära hoida tulevikus ohvriks langemine. Oma ambivalentse käitumisega saavad nad personalilt vajalikku tähelepanu ning seeläbi vähendavad võimalusi ise kaaslaste poolt kiusatud saada (Ireland *et al.*, 2007). Enamjaolt mainitakse kiusaja/ohvri gruppi kirjeldades nende nn õigustatud kiusamist kaaslaste poolt. Õigustatuks peetakse selliste kaaslaste kiusamist, kes on kaaslased reetnud, teinud koostööd personaliga või käitunud muul moel mittesobivalt (Ireland *et al.*, 2007). On leitud, et põhiline erinevus kiusaja ja kiusaja/ohvri vahel on viis, kuidas agressiivselt käitutakse. Kiusajad planeerivad ja kontrollivad oma agressiivset käitumist kaaslaste suhtes enam, kiusaja/ohvrid seevastu kasutavad agressiooni pigem vastuseks kaaslaste käitumisele ning ei planeeri tegevust ette (Archer *et al.*, 2007).

1.4.3. Ohver

Nelsoni jt (2010) uurimuses osalenud naiskinnipeetavad arvasid, et kiusamise ohvriks võib langeda vanglas igaüks. Ohvrit iseloomustas nende hinnangul kogenumatus vanglaelus, naiivsus, passiivsus teistega suhtlemisel ja füüsiliselt silmnähtavalt nõrgem olemine. Kuriteo

liik, eriti laste vastu suunatud kuriteod, on sagedaseks põhjuseks teiste kinnipeetavate agressiivse käitumise ohvriks langemisel naistevanglas.

Ireland ja Archer (1996) leidsid ühes esimestes uurimustes, mis käsitles nii nais- kui meessoost kinnipeetavate hinnanguid kiusaja ja ohvri omadustele, et naiste ja meeste vahel esinevad olulised erinevused selle osas, keda kiusatakse. Näiteks meeste seas kiusatakse sagedamini seksuaalkurjategijaid (46% meestest ja 4% naistest), füüsiliselt nõrgemaid (56% ja 35%) ja naiste seas kiusatakse sagedamini introverte (70% naistest ja 16% meestest) ning nooremaid kinnipeetavaid (30% ja 8%). Arvestamata soolisi erinevusi, saab väita, et kõige enam kiusatakse vanglas kinnipeetavaid, kes on füüsiliselt nõrgemad, käituvad introvertselt või sooritanud mõne seksuaalkuriteo.

Leddy ja O'Connell (2002) leidsid, et ohvrid on teistest gruppidest keskmiselt vanemad ja esmakordselt vanglasse sattunud hilisemas eas. Üheks võimalikuks seletuseks võib olla asjaolu, et ohvrid ei ole kursis vanglaelu subkultuuri reeglitega ning ei oma võrgustikku, mistõttu on nad haavatavamad ja satuvad juba kogenud kinnipeetavate kiusamise ohvriks.

Noorte kinnipeetavate seas läbiviidud uurimusest selgus, et 46% vastanute arvamuse põhjal langeb isik kiusamise ohvriks kuriteo liigi tõttu (põhiliselt mittevägivaldsed kuriteod), sellele järgnesid esmakordne viibimine vanglas, erinev välimus ja vähe tutvusi. Autorid pakuvad, et mittevägivaldse kuriteo sooritamine võib kaaslastele jätta mulje, et isik on kergesti haavatav ega hakka kiusamisele vastu. Samast uurimusest tulenes, et ohvristaatus on ajas võrdlemisi püsiv, sest 37% ohvritest ütles, et neid kiusatakse igapäevaselt (Power *et al.*, 1997).

Archer jt (2007) uurisid, kuidas ohvrid kiusamisele reageerivad ning leidsid, et võrreldes teiste gruppidega käituvad nad sagedamini vältivalt, näiteks ei kasuta võimalusi osaleda ühistegevustes, ei välju oma kambri kui neil on selleks võimalus ja hoiavad pigem omaette. Uurijaid leidsid, et ohvri gruppi iseloomustab sarnaselt kiusajatega üldisest kõrgem impulsiivsus. Samale tulemusele jõudsid ka Holland, Ireland ja Muncer (2009), kes leidsid, et ohvrid käituvad impulsiivsemalt kui teised kiusamiskäitumises osalejad ning ilmutavad sagedamini vältivat käitumist. Samast uurimusest selgus, et ohvrid mainivad enamjaolt mõne otsese kiusamisjuhu toimumist, kusjuures seda silmas pidades saab põhjendada ka ohvristaatuse püsimist ajas – otsene kiusamine on kaaslastele kergesti nähtav ning ohver võib seetõttu olla edaspidi kergemini haavatav.

Vangla subkultuuri reeglite kohaselt ei räägi kinnipeetavad töötajatele sellest, mis nende seas toimub. Nagu eelpool mainitud, ei pruugi töötajad kiusamisest teadlikud olla, mistõttu on keeruline rääkida ka sekkumisest. Wolff ja Shi (2009) uurisid põhjuseid, miks ohvrid töötajatele kiusamisest ei räägi ning ootuspäraselt põhjendati seda hirmuga kaaslaste kättemaksu ees ning soovimatusega personaliga koostööd teha. Selgus, et need kinnipeetavad, kes oma kiusamisest personalile rääkisid, tajusid igapäevaselt suuremat ohtu langeda kaaslaste kiusamise ohvriks kui need, kes oma kiusamisest vaikisid.

1.5. Kiusamise uurimiseks kasutatavad meetodid vanglas

Uurimustega on saadud väga erinevad tulemused selle osas, kui suurel määral kiusamine vanglates aset leiab. Palju sõltub kinnipeetavate vanusest, soost, vangla tüübist kuid ka meetoditest, millega andmeid kogutakse. Kiusamist on uuritud kõige sagedamini anonüümsete enesekohaste ankeetidega, kuid kasutatud on ka poolstruktureeritud individuaal- ja grüpiintervjuusid, fookusgrüppe ning ametlikke dokumente fikseeritud juhtumite kohta (Ireland, 2005).

Ireland (2011) väidab, et erinevused kiusamise ulatuse osas sõltuvad ka sellest, kas instrumendis on kiusamine eelnevalt defineeritud ja uuritav lähtub vastamisel sellest või mõõdetakse konkreetseid tegevusi, mis kiusamisele viitavad. On leitud, et uurimused, kus mõõdetakse teatud käitumise sagedust ja kiusamist ei defineerita, annavad suhteliselt kõrgemad kiusamise ulatusnäitajad.

Kiusamise ulatust on võimalik uurida ka kasutades vanglapoolset statistikat. See põhineb töötajate dokumenteeritud juhtumite analüüsimisel, mis ei pruugi anda tegelikku ülevaadet. Esiteks võivad need olla subjektiivsed, kuna kiusamist märkab töötaja ning tema ja kinnipeetavate arusaam kiusamisest võib olla erinev. Teiseks ei pruugi dokumendid anda ülevaadet kaudse kiusamise kohta. Üldjuhul ei soovita uurijad dokumenteeritud juhtumitest saadud andmeid üldistada ning nendele põhinedes järeldusi teha (Ireland, 2002b).

Välja on töötatud mitmeid enesekohaseid ankeete, millest levinum on Ireländi 1999. aastal koostatud *The Direct and Indirect Prisoner Behaviour Checklist (DIPC)*, millega saab uurida kiusamise ulatust, liike ja vastaja osalemist kiusamiskäitumises nädalase perioodi jooksul. Uurimisvahendis ei defineerita kiusamist ning uuritav peab märkima loetelust tegevused, millega ta seotud oli (Ireland, 2011). Ireland ja Ireland (2000) uurisid eelmainitud

vahendiga meeskinnipeetavaid ning leidsid, et ligi 12% uuritavatest olid kiusajad, 44% kiusajad/ohvrid, 14% ohvrid ning 31% olid kõrvalseisjad.

Kasutades enesekohast ankeeti, milles kiusamine on eelnevalt defineeritud ning vastajalt küsitakse, kas ta on kedagi teatud ajaperioodi jooksul kiusanud, on kiusamise ulatus üldjuhul madalam. Ireland ja Archer (1996) leidsid, et keskmiselt 6% kinnipeetavatest tunnistas kellegi kiusamist ning 14% ütles, et neid on kiusatud, kusjuures nii kiusamine kui ka ohvriks olemine olid ajas võrdlemisi püsivad nähtused. Kümme aastat hiljem sarnast meetodit kasutades leidsid South ja Wood (2006), et täiskasvanud meeskinnipeetavatest oli kiusajaid 7%, ohvreid 24%, kiusaja/ohvreid 57% ning kõrvalseisjaid 12%. Uurijad pakuvad, et kiusajate suhteliselt vähene hulk on tingitud asjaolust, et suurem osa kiusajatest langeb oma käitumise tõttu pidevalt kaaslaste kiusamise ohvriks, olles seega kiusaja/ohvrid. Ireland (2002b) sõnul on enesekohased anonüümsed ankeedid efektiivsed kiusamise ulatuse ja liikide uurimiseks, kuid sõltuvalt küsimuse püstitusest ja kasutatavatest terminitest ei saa alati võrrelda erinevate uurimuste tulemusi. Kuna kiusamise temaatika on delikaatne, siis on uuritava huvides anonüümse ankeedi kasutamine põhjendatud.

Üldjuhul saadakse individuaal- ja grüpiintervjuudega tunduvalt madalamad kiusamise ulatusnäitajad, sest teema käsitlemine on tundlik ning kinnipeetavad ei pruugi sellest rääkida. Individuaalintervjuud kasutanud uurimusest selgus, et 57% kinnipeetavatest oli kiusamisega seotud, kusjuures ligi 10% neist pidas end kiusajaks, 31% ohvriks ning 16% kiusaja/ohvriks. Kiusamisega mitteseotute osakaal oli samuti võrdlemisi kõrge, 43% (Leddy & O'Connell, 2002).

1.6. Sekkumis- ja ennetusvõimalused kiusamise puhul vanglas

Homel ja Thompson (2005) jagavad ülevaateuurimuses efektiivseks osutunud sekkumisvõimalused kolmeks: kinnipeetavatele mõeldud programmid argessiivse käitumise vähendamiseks, keskkondlikud agressiooni vähendamisele suunatud lähenemised ja institutsionaalsed reformid. Ollakse arusaamal, et mida enam on kinnipeetavatel tegevust mistahes programmide näol, seda vähem esineb agressiivset käitumist, sealhulgas kiusamist. Laialdaselt on eri riikides kasutusel viha juhtimise (*anger management*), agressiooni asendamise treening (*aggression replacement training*) ja sotsiaalsete oskuste õpetamine (*social skills training*) ning sõltlastele suunatud rehabilitatsiooniprogrammid. Lisaks rõhutatakse kinnipeetavatele tegevuse leidmise olulisust; üld- ja kutsehariduse omandamine

koos võimalusega vanglas tööd teha vähendavad agressiivse käitumise esinemist.

Keskkondlike lähenemiste all mainitakse näiteks üksikkambrisüsteemi, kinnipeetavate võimalust oma keskkonda ise teatud määral muuta, vanusepõhiselt grupeeritud sektoreid ja järelevalve parendamist, mis kõik võiksid vähendada ka kiusamise esinemist, sest vähendavad kinnipeetavate frustratsiooni. Ühtlasi arvatakse, et keskkondlikke tegureid on kõige kergem muuta ning neid järgides on võimalik saavutada ka ülejäänud eesmärged, kuid lisatakse, et see vajab kindlat kogu vanglat hõlmavat lähenemist. Institutsionaalsete reformide all mõeldakse näiteks teatava autonoomsuse andmist kinnipeetavate kogukonnale. Kui kinnipeetavad on kaasatud vangla elu mõjutavate otsuste tegemisse, on agressiivne käitumine selle tulemusena vähenenud.

Ka Ireland (2011) väidab, et kiusamine on nähtus, mis eksisteerib grupis, mistõttu saab efektiivne olla sekkumine, millega vaadeldakse kiusamist laiemas keskkonnas. Kiusajaid ja ohvreid ei tasu sildistada, vaid kiusamist peab vaatlema keskkonnas, kus see esineb ning püüdma leida võimalusi muudatuste elluviimiseks. Keskkonda ja kinnipeetavate suhtumist peaks muutma selleks, et kiusamisele kui tegevusele järgneks üleüldine hukkamõist, misjärel kiusamise ulatus ja sagedus väheneksid. Ühtlasi arvab Ireland, et kiusajate eraldamine eraldi üksustesse ei too suurt muutust üldises olukorras, sest käitumist peab muutma selles keskkonnas, kus see esineb. Sama leiab Edgar (2003b), kes väidab, et kuigi kiusajate eraldamine eraldi üksusesse tundub kiire ja lihtsa lahendusena, siis võivad sellel olla hoopis vastupidised tulemused ning üleüldist kiusamise ulatust vanglas see ei vähenda.

Edgar (2005) toob välja töötajatepoolse sekkumise olulisuse ning ütleb, et pigem sekkutakse sellistesse tegevustesse, mis on reeglite- ja kodukorravastased (nt füüsiline vägivald), kuid sellest üksi ei piisa. Oluline on, et personal oskaks märgata ka kaudset kiusamist. Edgar toob välja huvitava vastuolu kiusamise käsitlusest vangla kodukordades – nimelt ei ole seda enamjaolt kajastatud, mistõttu kiusamist ei saa pidada otseselt reeglite rikkumiseks. Paljud USA vanglad on välja töötanud kiusamisvastased strateegiad. Töötajate jaoks on loodud küsimustikud, mille alusel nad oma üksuse kinnipeetavaid hindavad ning ka kinnipeetavad täidavad regulaarselt küsimustikke, millega uuritakse kiusamise ulatust vanglas. Antud tegevuse subjektiivsusest tulenevat võimalikku kiusamise üle- või alahindamist on palju kritiseeritud, kuid sellise tegevuse kaudu paraneb üldiselt kinnipeetavate ja töötajate teadlikkus kiusamisest ning nad on võimelised seda märkama. Smith, Pendleton ja Mitchell (2005) uurisid vanglapõhiseid kiusamisvastaseid strateegiaid ning leidsid, et need mõjuvad pigem otsese kiusamise liikide puhul. On oluline, et

kinnipeetavad oleksid nende väljatöötamise protsessi kaasatud ning et töötajad nendest kinnipidamist pidevalt jälgiks.

Edgar (2003b) rõhutab, et töötajate suutlikkus märgata kaaslaste rünnakute tagajärgi kinnipeetava käitumises on äärmiselt oluline. Kuna vangla subkultuurireeglid keelavad kinnipeetavatel töötajatele vangidevahelisest vägivallast rääkida, peab pöörama tähelepanu terve grupi käitumisele. Näiteks kui teatud kinnipeetavaid pidevalt ühistegevuste käigus tõrjutakse või nad ei kasuta võimalusi osaleda tegevustes ja käituvad vältivalt, võib arvata, et isikud on kaaslaste agressiivse käitumise ohvrid. Willmot (2003) ütleb, et karistuse kasutamine sekkumisena ei ole efektiivne, sest kui sellele puuduvad alternatiivid, see ei ole kohene ja kõikidele arusaadav, siis vastupidiselt mittesoovitud käitumine sageneb. Ka tema rõhutab, et personali suhtumine agressiivsesse käitumisse ja sellele reageerimisse määrab selle, kas ja kuidas rakendatav sekkumine kinnipeetavatele mõjub.

Uurides kinnipeetavate arvamusi sekkumisvõimaluste osas, on erinevused teadlaste ettepanekutega ilmsed. Mitmed uurijad (Power *et al.*, (1997), Ireland *et al.*, (1996)) on leidnud, et kui kinnipeetavalt küsida, mida saaks vanglas teha kiusamise ärahoidmiseks, arvab suurem osa nendest, et see on võimatu. Kiusamist nähakse kui vanglale omast ajas muutumatut nähtust. Sekkumistena pakutakse, et kiusajad peaks üldpopulatsioonist eraldama, töötajate valvsus kiusamise osas peaks suurenema, laiendama peaks vangide vabadusi ja võimalusi osta kaupsid (Power *et al.*, 1997). Lisaks on kinnipeetavad pakkunud võimalustena kiusamise ärahoidmiseks karmimaid karistusi kiusajatele, seksuaalkurjategijate üldpopulatsioonist eraldamist, rohkem võimalusi tegevuseks ja töötamiseks ning suuremat töötasu kinnipeetavatele (Ireland *et al.*, 1996). Käesoleva magistritöö kolmanda hüpoteesi kohaselt peavad kinnipeetavad kiusamise ärahoidmiseks vanglas kiusaja eraldamist ja distsiplinaarkaristuse määramist vähemolulisemaks kui mitmekesiste tegevuste pakkumist kinnipeetavatele.

Nelson jt (2010) kirjeldavad oma uurimuses kinnipeetavate soovitusi, kuidas kiusamist vähendada. Uuritavad leidsid, et kiusamisest peab vanglas rohkem rääkima, eriti esmakordselt vanglasse tulevatele inimestele, kes ei tea subkultuurireegleid ning ei oska vastavalt käituda – arvati, et see võiks olla eraldi teema uute kinnipeetavate kohanemisprogrammis. Lisaks soovitati mõelda tugiisiku süsteemile, kus kiusamise ohvril oleks võimalik saada tuge mõnelt kaaskinnipeetavalt, sest töötajatele juhtunust rääkimine ei kannu soovitud eesmärki.

Kinnipeetavate ettepanekud on kooskõlas näiteks Gilbert'i (2005) ettepanekuga, et vangla peab andma oma asukatele võimaluse käituda prosotsiaalselt ning selle läbi muutuma ühtseks

kogukonnaks, kus kiusamine ei ole normiks ning positiivset käitumist on võimalik tunnustada ja tasustada.

Byrne ja Hummer (2008) väidavad, et vägivalda vähendamiseks vanglas efektiivseks osutunud vähesed lähenemised. Kindlalt saab väita, et kõiksugused sotsiaal- ja haridusprogrammid, mis võimaldavad kinnipeetaval sisustada oma aega mõtestatult ja arendavalt, vähendavad mistahes vägivaldse käitumise määra vanglas. Kuigi programmide läbiviimine on kulukas ja aeganõudev tegevus, siis on leitud, et osalejate üldine agressiivne käitumine on nende kaudu vähenenud. Erineva riskiastmega kinnipeetavatele on vaja pakkuda erinevaid probleemilahendusoskuste arendamisele suunatud programme. Läbi individuaalse lähenemise kinnipeetava probleemidele ja oskuste puudujääkidele väheneb üldine vägivaldne käitumine vanglas.

2. Metoodika

2.1. Eeluurimus

Detsembris 2012 saadi Justiitsministeeriumilt luba uurimuse läbiviimiseks ühes Eesti kinnises kambervanglas. Uurimus planeeriti kvantitatiivseks, sest suurema arvulisem valim on esinduslikum ja võimaldab teha üldistusi. Dyson (2005) võrdles kvantitatiivseid enesekohaseid meetodeid ja kvalitatiivseid meetodeid kasutanud uurimuste tulemusi ja leidis, et need annavad kiusamise olemuse ja ulatuse osas suures plaanis sarnaseid tulemusi ja soovib neid samaaegselt kasutada. Antud töös kasutati andmete kogumiseks ankeeti, mille originaalversiooni töötasid välja Archer ja Ireland (1996). Tagamaks uurimismetoodika adekvaatsust oli otstarbekas teha tagasitõlge eesti ja vene keelde. Tõlgitud küsimustike vastavust originaalile kontrollisid kvalifitseeritud tõlkijad.

Jaanuaris 2013 viisid töö autor ja juhendaja läbi pilootuurimuse 16 eesti ja vene keelt kõneleva kinnipeetavaga, uurimaks tõlgitud ja kohandatud ankeetide sobivust. Info uurimuses osalemiseks edastasid kinnipeetavatele vangla töötajad ning osalemine oli vabatahtlik. Uuritavad täitsid individuaalselt või maksimaalselt kolmest uuritavast koosnevas grupis ankeedi, mille käigus paluti neil avaldada arvamust küsimuste sisu ja sõnastuse kohta. Kinnipeetavate ettepanekuid ja kommentaare võeti arvesse ja tehti vastavalt muutused sõnastatuse mõistetavamaks muutmisel. Ankeedi täitmine võttis aega ligikaudu 40 minutit ning oli valimile jõukohane. Kohandatud ning eesti ja vene keelde tõlgitud ankeeti tutvustati vangla juhtkonnale, kellel oli võimalus soovi korral algsesse küsimustikku lisada enda jaoks olulised küsimused. Vanglapoolsed soovid võeti arvesse ja ankeeti lisati kolm lisaküsimust.

Sotsiaalteaduste mistahes uurimuste üks kvaliteedinäitaja on valiidsus. Valiidsuse ülesanne on määrata, kas ja kuidas mõõtvahend sobib antud nähtuse uurimiseks ja tõlgendamiseks (Cohen & Manion, 2007b). Tõlgitud küsimustiku valiidsust hinnati eeluurimuse käigus kui vaadeldi, kas küsimused on kinnipeetavatele arusaadavad, üheselt mõistetavad ning asjakohased ning võeti arvesse uuritavate põhjendatud ettepanekud mõnede küsimuste sõnastuse muutmiseks.

2.2. Uurimisinstrument

Küsimustik algas sissejuhatava osaga, kus tutvustati uurimuse eesmärke, kinnitati konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse printsiipi ning kirjeldati, mida kiusamise all silmas peetakse (vt lisa 1). Ankeet koosnes 22 küsimusest, mis jaotusid järgmistesse

teemavaldkondadesse: (a) kiusamise ulatus vanglas (küsimused 1, 6, 12, 13 ja 14) (b) kiusamise olemus vanglas (küsimused 5, 7, 8, 9 ja 18) (c) kiusamiskäitumise osapooled vanglas (küsimused 2, 3 ja 4) (d) vastaja enda osalemine kiusamiskäitumises nädala jooksul (küsimused 14, 15, 16 ja 17) ning (e) sekkumisvõimalused kiusamise puhul vanglas (küsimused 10, 11, 20 ja 21). Küsimused jagunesid avatuteks ja suletuteks ning kinnipeetavate hinnangut kiusamise ulatusele vanglas uuriti Likerti skaalal 0 – üldse mitte kuni 7 – väga palju. Vangla juhtkonna soovidest lähtudes lisati ankeeti kolm küsimust: neljas küsimus uurimaks kiusajate omadusi, seitsmes uurimaks tegevusi ning kaheksas ajaperioodi päevas, mille jooksul kiusamine aset leiab. Uurijad lisasid üheksanda küsimuse, millega uuriti nädalapäeva, millal kiusamine enim aset leiab. Ankeedid olid anonüümsed, kinnipeetavate isikuandmeid ei küsitud. Küsiti demograafilisi andmeid nagu käimasoleva karistusaja pikkus, terve elu jooksul kokku vanglas viibitud aeg, vanus, rahvus ja sooritatud kuriteo liik.

2.3. Uurimuse protseduur

Veebruarist märtsi lõpuni 2013. aastal viisid autor ja juhendaja kinnipeetavate jaoks mittepersonaliseeritud ja vaiksetes ruumides läbi uuringu. Info selle toimumisest ja eesmärgist jõudis igasse vangla sektorisse kirjalikult eesti ja vene keeles läbi vanglapersonali või otseselt uurijatepoolse uuringu tutvustamise kaudu. Osalemine oli vabatahtlik ja osaleda oli võimalik kõikidel kinnipeetavatel. Uuringus osalenud kinnipeetavad täitsid küsimustiku individuaalselt või grupis, mille suurus varieerus kahest (erandjuhul) kümneni, keskmiselt oli grupis kolm uuritavat.

Enne ankeedi täitmist tutvustati uurimuse eesmärke, anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse printsiipi ning rõhutati, et ankeeti täidetaks individuaalselt. Uuritavatele kinnitati, et esitatud küsimustele ei ole õigeid ega valesid vastuseid, vaid uurijaid huvitavad kinnipeetavate isiklikud hinnangud, arvamused ja ettepanekud. Enamik ankeetidest olid põhjalikult täidetud, napsõnalisi ankeete esines harva. Ankeedi täitmise ajal viibisid ruumis lisaks uuritavatele ainult uurimuse läbiviijad, kes kinnipeetavaid vajadusel abistasid. Konfidentsiaalsuse tagamiseks kasutati ankeedi katteliste, lisaks pani iga kinnipeetav oma täidetud ankeedi markeerimata ümbrikusse, sulges selle isiklikult ja andis uurijate kätte. Täidetud ankeete töötles autor.

2.4. Valim

Uurimuses osales kokku 111 meessoost süüdimõistetud kinnipeetavat, kes kandsid karistust ühes Eesti kinnises kambervanglas. Ankeetidele vastamise määr oli 94,6%, kuus ankeeti tagastati mittetäidetuna, mistõttu uurimuses neid kasutada ei saanud, seega analüüsitavaid andmeid saadi 105 kinnipeetavalt. Uuritavate vanus jäi vahemikku 21 kuni 66 aastat ja nende keskmine vanus oli 33,1 (SD = 9,3) aastat. Keskmine käesoleva karistusaja pikkus oli 3,1 (SD=3,0) aastat ja kogu elu jooksul kinnipidamisasutuses viibitud aeg keskmiselt 7,8 (SD=6,1) aastat. 54,3% valimisse kuulunud kinnipeetavatest olid eestlased, 43,8% venelased ja 1,9% mõnest muust rahvusest. Toimepandud kuritegudest sagedasemad olid varavastased süüteod (49,1%), vägivallateod (13,3%), narkootikumidega seotud süüteod (11,6%) ja eluvastased süüteod (8,1%).

2.5. Andmeanalüüs

Avatud küsimustega saadud andmete analüüsimiseks kasutati kvantitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Tegu on meetodiga, mis võimaldab materjali objektiivselt, süstemaatiliselt ja kvantitatiivselt töödelda. Tehtavad järeldused ei sõltu uurija arvamustest ja hinnangutest ning erinevad uurijad peavad sama meetodit kasutades jõudma samale tulemusele. Andmeid töödeldakse ja kodeeritakse protsessi vältel teatud kindlal viisil ning sisule on võimalik anda numbriline väärtus ja kasutada statistilisi võtteid (Cohen & Manion, 2007a). Kvantitatiivse sisuanalüüsi käigus uuritakse andmeid selle erinevatest aspektidest. Oluline on määrata kategooriad, mis oleks objektiivsed ja teineteisest piisavalt erinevad. See osa on protsessis kõige olulisem, sest kategooriates peab kajastuma uurimuse eesmärk ja ka teooria, millele uurimustöö põhineb. Kategoriseerimisel määratakse loendamisühik (antud uurimuse puhul ühe kiusamist mistahes aspektist kirjeldava tegevuse/karakteristiku mainimine). Järgnevalt loetakse kokku kõik antud kategooriasse kuuluvad mainimised ning selle kaudu arvutatakse kategooriate esinemissagedused. Viimases etapis interpreteeritakse saadud tulemusi vastavalt töö eesmärkidele ning tehakse järeldused (Cohen & Manion, 2007a).

Antud uurimuse andmete töötlemise esimeses etapis sisestati iga küsimuse puhul ankeetidest saadud info koondtabelisse ja määrati saadud vastuste põhjal kategooriad ning loendati, mitmel korral kategooriasse kuuluvat loendamisühikut mainiti. Kategooriate valiidsuse tagamiseks kasutas autor eksperthinnangut. Kolmandas etapis arvutati iga küsimuse puhul kategooriate esinemissagedus ning viimases etapis analüüsiti saadud tulemused ning

tehti järeldused. Uurimuse hüpoteeside tõestamisel kasutati erinevuste statistilise olulisuse esitamiseks χ^2 testi.

2.6. Uurimuse eetilised küsimused

Eesti teadlaste eetikakoodeksi (2002) järgi tuleb uurimustes, mille uurimisobjektiks on inimesed, järgida, et osalemine oleks vabatahtlik, ja saada uuritava nõusolek. Kõik uuritavad osalesid vabatahtlikult, kusjuures neil oli võimalus ankeeti lõpuni mitte täita. Lisaks peab uuritavaid informeerima kõigist uurimuse aspektidest ning saadud tulemusi tuleb hoida konfidentsiaalsetena. Enne ankeedi täitmist tutvustati kinnipeetavatele uurimuse eesmärki ja ankeeti, konfidentsiaalsuse tagamiseks oli igal ankeedil kattalet, täidetud ankeet kleebiti markeerimata ümbrikusse ning neid töötlesid ainult uurimuse läbiviijad.

3. Tulemused ja analüüs

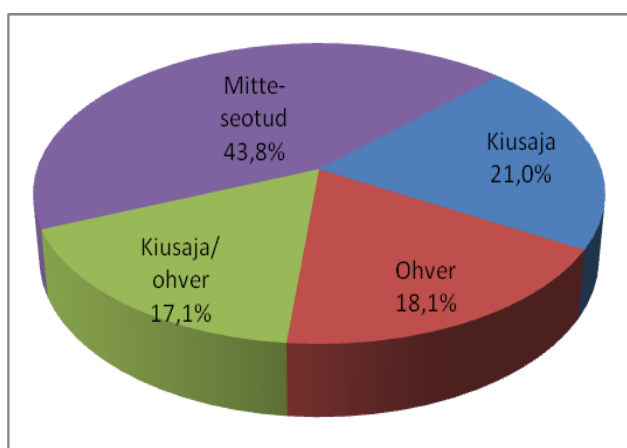
Kiusamise ulatus

Kiusamise üldist ulatust vanglas uuriti ankeedi esimese küsimusega. Tajutud kiusamise ulatus Likerti punktlikel skaalal 0 (üldse mitte) kuni 7 (kiusamist on väga palju) oli 4.08. Kõige sagedamini (24,7%) hinnati kiusamist skaalal 3 punktiga, kuid märkimisväärne osa vastanutest arvas ka, et kiusamist esineb vanglas väga suurel määral. Allolevas tabelis on näha vastanute arvuline jagunemine skaalal.

Tabel 1. Kiusamise ulatus vanglas Likerti seitsmepunktilisel skaalal

Kiusamise tajutud ulatus hinnanguskaalal	0	1	2	3	4	5	6	7
N	2	6	11	26	21	17	5	17

Uuritavatelt küsiti, kas ja mitmel korral nad möödunud nädala jooksul kaaslasi kiusasid või ise ohvriks langesid. Kui uuritav märkis vähemalt ühe kaaslase kiusamise juhu, asetus ta „kiusaja“ kategooriasse ning märkides vähemalt ühe kaaslaste kiusu ohvriks langemise juhu, „ohvri“ kategooriasse. Kui kinnipeetav märkis samaaegselt kaaslase kiusamisele ise ohvriks langemise, asetus ta „kiusaja/ohver“ kategooriasse ning kui uuritav ei märkinud teiste kiusamist või ohvriks langemisest, kategooriasse „mitteseotud“. Kiusamiskäitumises osalenud uuritavate hulka ja protsentuaalset jaotumist kiusamise osapooltesse kajastab joonis 1. Kiusamiskäitumisega seotud olevate uuritavate hulgaks oli 59, mis moodustas 56,2% valimist, ülejäänud 43,8% uuritavatest ei olnud kiusamiskäitumisega seotud.

Joonis 1 . Kiusamiskäitumise osapooled ja nende protsentuaalne jagunemine vanglas

Kiusamise ulatus eelnenud nädala jooksul

Uuritavatel paluti märkida, mitme kaaslaste kiusamist nad eelmise nädala jooksul nägid (12. küsimus) või mitmest juhust kuulsid (13. küsimus). Kiusamise ulatust ilmestavad järgmised numbrid: 77,2% vastanutest nägi ja 62,6% kuulis eelmisel nädalal mõnest kiusamise juhust. Tabelis 2 on näidatud kinnipeetavate hulk, kes nägid uurimusele eelnenud nädala jooksul mõne kaaslaste kiusamist, ja vastuste protsentuaalne jaotus. Ligi 60% neist nägi kahe kuni nelja kaaslaste kiusamist, kuid veidi enam kui viiendik nägi ka kuni kaheksa kaaslaste kiusamist.

Tabel 2. Kaaslaste arv, kelle kiusamist eelnenud nädala jooksul nähti

Kaaslaste arv	1 kaaslaste	2-4 kaaslaste	5-8 kaaslaste	9-12 kaaslaste	12+ kaaslaste
N	9	48	17	3	4
%	11,1%	59,3%	21,0%	3,7%	4,9%

Kiusamisjuhtudest kuulmist mainiti vähem kui nende pealtnägemist. Üle poole vastanutest (56,5%) kuulis kahe kuni nelja kaaslaste kiusamisest, millele järgnes sageduselt ühe kaaslaste kiusamisest kuulmine (vt tabel 3).

Tabel 3. Kaaslaste arv, kelle kiusamisest eelmisel nädalal kuuldi

Kaaslaste arv	1 kaaslaste	2-4 kaaslaste	5-8 kaaslaste	9-12 kaaslaste	12+ kaaslaste
N	12	39	9	3	4
%	17,4%	56,5%	13,0%	4,3%	5,8%

Kiusajate hulk ühe juhtumi puhul vanglas

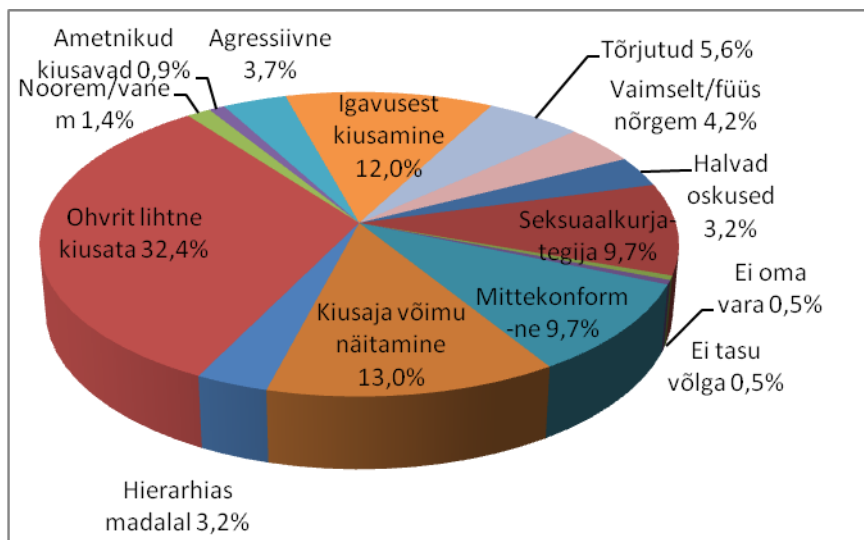
Kiusajate hulka ühe juhtumi puhul uuriti ankeedi 19. küsimusega. Selgus, et üle kolmveerandi uuritavate arvates on ühe kinnipeetava kiusamisega seotud korraga 2 – 4 inimest (vt tabel 4). 13,9% uuritavatest väitis, et kaaslast kiusatakse üksinda ning kaheksa uuritavat ütles, et ühe inimese kiusamisega on seotud viis kuni kaheksa kaaslast.

Tabel 4. Inimeste hulk, kes on seotud kellegi kiusamisega

Kiusamisega seotud inimeste hulk	1 inimene	2-4 inimest	5-8 inimest	9-12 inimest	12+ inimest
N	14	78	8	0	1
%	13,9%	77,2%	7,9%		1%

Kiusajamise põhjused vanglas

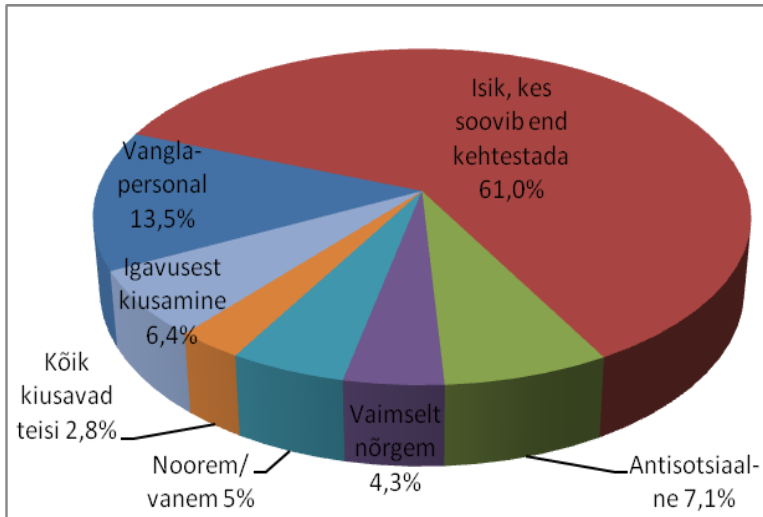
Kiusamise põhjuseid vanglas uuriti ankeedi kolmanda küsimusega. Kiusamise põhjused jagunesid 14 erinevaks kategooriaks (vt joonis 2). Kõige sagedamini põhjendasid uuritavad kiusamist sellega, et ohvrit on lihtne kiusata – enim mainiti, et ohver ei hakka vastu, ning ta on füüsiliselt nõrk (vt lisa 3). 13% juhtudest põhjendati kiusamist kiusaja sooviga teistele oma võimu ja üleolekut näidata. 12% juhtudest põhjendati kiusamist igavusega ning seda nähti ka kui üht naljategemise viisi. 21 juhul mainiti kiusamise põhjusena ohvri mittekonformset käitumist vangla subkultuuri reeglite osas, enim mainiti koostöö tegemist töötajatega. Sama sagedasti põhjendati kiusamist ohvri kuriteo liigiga, milleks oli seksuaalkuritegu. Vähem toodi põhjuseks ohvri agressiivset käitumist, halbu sotsiaalseid oskusi ja füüsiliselt või vaimselt nõrgem olemist, ohvri tõrjumist ning madalal hierarhiapositsioonil olemist.

Joonis 2. Kinnipeetavate arvamused kiusamise põhjustest vanglas üldiselt

Kiusaja kirjeldus vanglas

Kinnipeetavate arvamusi selle osas, mis iseloomustab kiusajat, uuris neljas küsimus, mille kategooriate jaotumine on märgitud joonisel 3. 61% juhtudest kirjeldati kiusajana kinnipeetavat, kes soovib end teiste seas maksma panna. Antud kategoorias kirjeldati kiusajat kõige sagedamalt kui isikut, kes arvab, et ta võib kõike teha ning kui inimest, kes on füüsiliselt tugevam ja kaaslaste seas autoriteetne (vt lisa 4).

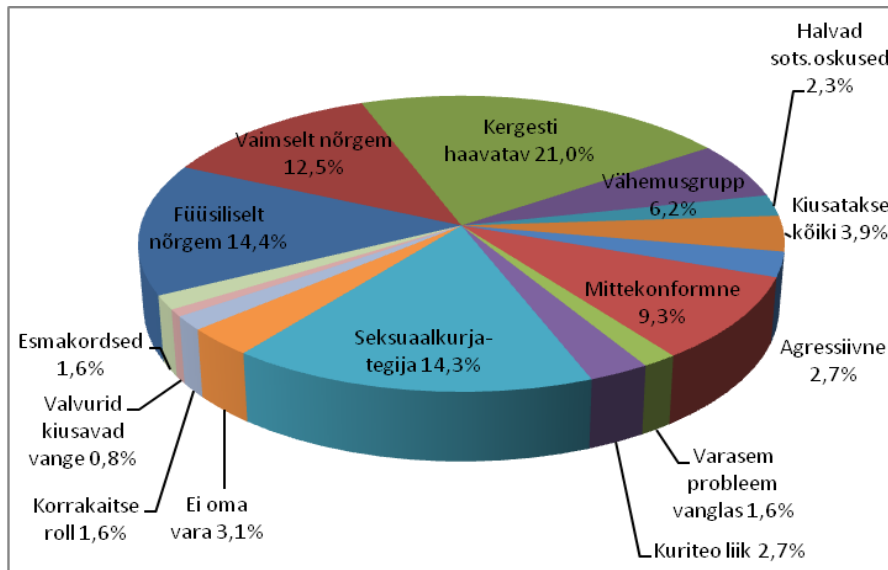

Joonis 3. Kinnipeetavate hinnangud kiusajale vanglas

Kiusajat kirjeldades mainisid kinnipeetavad sagedasti (13,5%) kiusajana mõnd vanglapersonali liiget, kõige enam julgeolekutöötajat või valvurit. 7,1% juhtudest arvati kiusaja olema agressiivne ning veidi vähem arvati, et teisi kiusavad need, kellel on igav. Neli uuritavat väitis, et vanglas kiusavad kõik kinnipeetavaid üksteist ning et tegu on tavapärase nähtusega. Ühe kategooria moodustasid vastused kiusaja vanuse kohta, kus pooled vastanutest arvasid, et kiusaja on pigem vanem ja kaua aega vangis olnud ning ülejäänud vastuste põhjal on kiusaja pigem halvastikasvatatud noor kinnipeetav.

Ohvrite kirjeldus vanglas

Teise küsimusega paluti kinnipeetavatel kirjeldada inimesi, keda vanglas kiusatakse. Ohvri omaduste kirjeldustest moodustati 15 kategooriat, mille protsentuaalne jagunemine on nähtav joonisel 4. Selgus, et kõige sagedamini (21%) arvati, et kiusatakse neid kinnipeetavaid, kes on teiste silmis kergesti haavatavad. Kategooria üksikvastustest mainiti kõige sagedamini, et ohver ei seisa enda eest, kuid ka seda, et ta on vaikne ega hakka vastu (vt lisa 2). 14,4% juhtudest mainiti, et ohver on füüsiliselt nõrgem ning 14,3% kordadest märgiti, et ohver on seksuaalkurjategija. Vähemal määral arvasid uuritavad, et kiusatakse vaimselt nõrgemaid ja neid kinnipeetavaid, kes ei pea kinni vangla subkultuuri reeglitest (nt teevad koostööd töötajatega, suhtlevad teiste ohvritega). Üksikutel puhkudel mainiti, et kiusatakse kaaslast, kes kuuluvad vähemusgruppi, on esmakordselt vanglas, halbade sotsiaalsete oskustega, käituvad agressiivselt või ei oma vara. Ligi 4% vastanutest arvas, et vanglas kiusatakse kõiki kinnipeetavaid.

Joonis 4. Kinnipeetavate hinnangud kiusamise ohvrile vanglas

Kiusajad

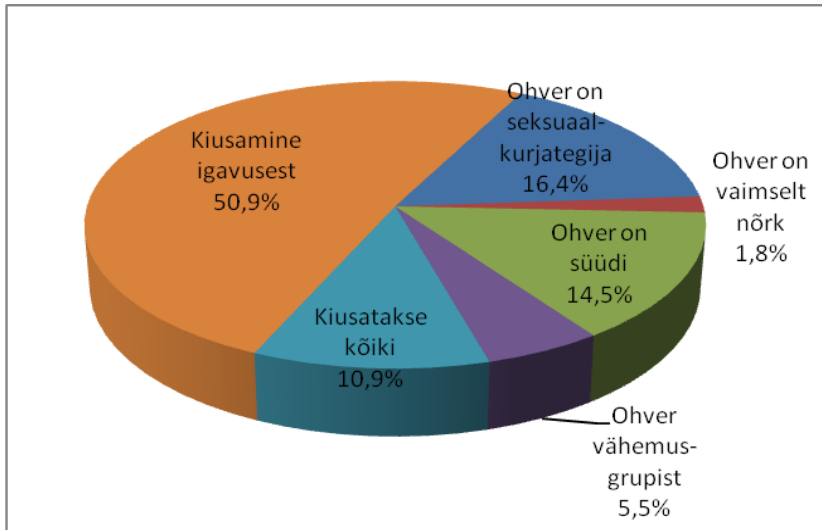
22 kinnipeetavat (21%) liigitus kiusajateks, sest tunnistasid ühe või enama kaaslase kiusamist möödunud nädalal (küsimus 14). Tabelis 4 on näha kiusajate ja kiusaja/ohvrite vastused selle kohta, mitut inimest nad eelmisel nädalal kiusasid. Üle poolte vastanutest kiusas kahte, kolme või nelja kaaslast, võrdselt kaheksa kinnipeetavat tunnistasid ühe või enam kui viie kaaslase kiusamist.

Tabel 4. Kaaslaste hulk, keda kiusaja eelnenud nädalal kiusas

Kaaslaste arv	1 kaaslast	2-4 kaaslast	5-8 kaaslast	9-12 kaaslast	12+ kaaslast
N	8	18	8	0	0
%	23,5%	52,9%	23,5%		

Uuritavatel paluti põhjendada, miks nad kaaslasi kiusasid (vt joonis 5). Ligi pooltel juhtudest (50,9%) mainiti igavusest kiusamist, kusjuures kategooria üksikvastustest 12 korral mainiti ka, et kaaslasi kiusatakse nalja pärast (vt lisa 14). 16,4% juhtudest põhjendati kiusamist sellega, et ohver on seksuaalkurjategija ning 14,5% juhtudest arvati, et ohver on ise süüdi, kusjuures kõige sagedamini mainiti, et ohver ajas kiusajat meelega närvi ning seetõttu vääriskiusamist. Kuus uuritavat (10,9%) arvas, et vanglas kiusatakse kõiki kinnipeetavaid ning neljal korral mainiti, et sõprade omavaheline kiusamine on pidev ja normaalne nähtus. Ohvri kuulumist vähemusgruppi mainiti kiusamise põhjusena kolmel korral ning ohvri vaimset nõrkust ühel korral.

Joonis 5. Põhjused, miks kiusajad kaaslast eelmisel nädalal kiusasid

Selgus, et vaid 35,3% juhtudest teadis kiusaja oma ohvrit enne kui teda kiusas ning ülejäänud osa (63,7%) kiusajatest ütles, et ohvrit varasemalt ei tuntud.

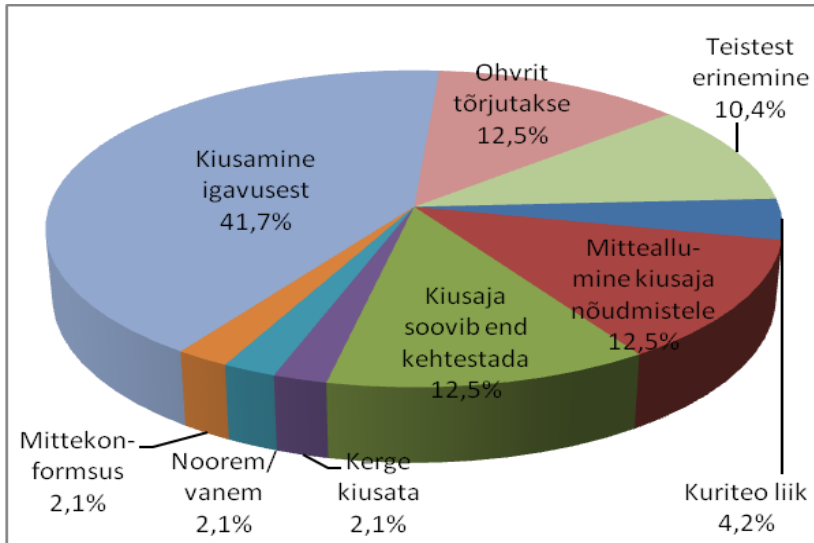
Ohvrid

19 uuritavat (18,1%) märkis, et langesid eelmisel nädalal kaaslaste kiusamise ohvriks. Üle poole (54,2%) ohvreid kiusati eelnenud nädala jooksul kaks kuni neli korda, kuus ohvrit mainis ühte kiusamise juhtu. Kolme ohvrit kiusati kuni kaheksa korda ning kahte uuritavat üle 12 korra (vt tabel 5).

Tabel 5. Kiusamise ohvriks langemiste kordade arv eelnenud nädalal

Kiusamiste kordade arv	1 kord	2-4 korda	5-8 korda	9-12 korda	12+ korda
N	6	13	3	0	2
%	25%	54,2%	12,5%		8,3%

Uuriti, millistena nähakse oma ohvrikslangemise põhjuseid (vt joonis 6). Kõige sagedamini (41,7%) nähti sellena kaaslaste soovi igavust peletada või nalja teha. Võrdselt kuuel korral (12,5%) arvasid ohvrid, et neid tõrjuti, lisaks mainiti veel kiusaja soovi end teiste seas kehtestada või ohvri mitteallumist kiusaja nõudmistele. Viiel korral (10,4%) pidas ohver end teistest erinevaks ning kaks kinnipeetavat arvasid põhjuseks oma kuriteo liigi (vt lisa 15).

Joonis 6. Kiusamise ohvriks langemise põhjused ohvrite hinnangul

Ka ohvritel paluti märkida, kas nad tundsid eelnevalt inimest, kes neid kiusas. Vähem kui kolmandik vastanutest (29%) teadis kiusajat, kuid 71% vastas, et neid kiusas kaaslane, keda nad eelnevalt ei tundnud.

Kiusamise liigid vanglas

Ankeedi viienda küsimusega paluti kinnipeetavatel kirjeldada kiusamist, mis vanglas aset leiab. Esimese hüpoteesi kohaselt esineb vanglas võrreldes otsese kiusamisega sagedamini kaudset kiusamist, ning nimetatud kiusamise liikide jagunemist otseseks ja kaudseks kajastab tabel 6.

Tabel 6. Otsese ja kaudse kiusamise liikide mainimiste kord ja protsentuaalne jagunemine

OTSESE KIUSAMISE LIIGID	KAUDSE KIUSAMISE LIIGID
Verbaalne 83 (33,9%)	Hirmutamise/heidutamine 51 (27,7%)
Füüsiline 34 (13,9%)	Tõrjumine 22 (9,0%)
Asjade äravõtmine 15 (6,1%)	Survestamine 16 (6,5%)
Seksuaalne 8 (3,3%)	Laimu levitamine 16 (6,5%)
KOKKU 140 (57,1%)	KOKKU 105 (42,9%)

Uurimuse esimese hüpoteesi kohaselt esineb vanglas kaudset kiusamist sagedamini kui otsest kiusamist. Selgus, et kinnipeetavate hinnangul esineb vanglas otsest kiusamist sagedamini kui kaudset kiusamist (57,1% vs 42,9%, $\chi^2=9,44$; $p<0.005$). Kõige sagedamini

(33,9% juhtudest) kirjeldati mõnd verbaalse kiusamise vormi, põhiliselt mõnitamist, narrimist ja sõimamist (vt lisa 5). Vähem mainiti kaaslaste hirmutamist, näiteks alandamist ja solvamist välimuse pärast. Füüsilise kiusamise vorme mainiti ligi 14% kordadest, kõige sagedamini kaaslaste nügimist ja peksmist. Harvem mainiti kaaslaste meelega tõrjumist (9%) ja survestamist (6,5%) millest enim mainiti kaaslaste meelega närviajamist ja kellegi sundimist enda eest kambrit koristama. Laimu levitamist märgiti 16 korral, kõige enam nimetati kuulujuttude levitamist. Üksteise asjade äravõtmist mainiti 6,1% kordadest ning kõige harvem leiti, et kiusamine on seksuaalselt agressiivne käitumine.

Uurimuse teise hüpoteesi kohaselt esineb vanglas võrreldes teiste kiusamise liikidega kõige sagedamini verbaalset kiusamist. Kiusamise liikide esinemissagedus on märgitud tabelis 6. Kõige sagedamini esines verbaalset kiusamist, mida mainiti enam kui füüsilist kiusamist (33,9% vs 13,9%, $\chi^2=25,87$; $p<0.01$), seksuaalset kiusamist (33,9% vs 3,3%, $\chi^2=73,90$; $p<0.01$), tõrjumist (33,9% vs 9%, $\chi^2=43,64$; $p<0.01$), survestamist (33,9% vs 6,5%, $\chi^2=55,14$; $p<0.01$), asjade äravõtmist (33,9% vs 6,1%, $\chi^2=57,26$; $p<0.01$), laimu levitamist (33,9% vs 6,5%, $\chi^2=55,14$; $p<0.01$) ja hirmutamist (33,9% vs 27,7%, $\chi^2=9,87$; $p<0.05$)

Kiusamise kohad vanglas

Kuuenda küsimusega uuriti, millistes kohtades kiusamine vanglas aset leiab. Ligi pooltel kordadel (48,9%) arvati, et kiusamine leiab enim aset elusektsioonis, mispuhul sagedamini nimetati kambrit ja sektorit (vt lisa 6). 27,8% juhtudest mainiti, et kiusamine toimub igal pool ning 15,3% juhtudel eemal töötajate vaateväljast, kõige sagedamini nimetati kohana mõnd paika, mis ei ole valvekaamerate nähtav. 8% nimetatud paikadest oli väljaspool elusektsiooni, kusjuures enim mainiti sellena kooliruumi. Kõige vähem (2,8%) arvati, et kiusamine leiab aset õues.

Tegevused, mille käigus vanglas kiusamine aset leiab

Ankeedi seitsmenda küsimusega uuriti kinnipeetavate arvamusi selle osas, milliste igapäevaste tegevuste käigus kõige sagedamini kiusamine aset leiab. 72,9% juhtudest nimetati mõnd tegevust, mis leiab aset elusektsioonis, kusjuures valdava enamuse kategooria üksikvastuste põhjal on selleks vaba aeg sektoris (vt lisa 7). 15,6% juhtudel leiab kiusamine aset mõne sellise tegevuse ajal, mis toimub väljaspool elusektsiooni, näiteks treeningu käigus. 9,4% vastuste põhjal ei sõltu kiusamine tegevusest ning kahel korral arvati, et kiusamine leiab aset töötajatepoolse tegevuse käigus.

Aeg päeva jooksul, millal kiusamine vanglas aset leiab

Uuritavatel paluti kaheksanda küsimusega märkida, millisel ajal päeva jooksul kiusamine vanglas aset leiab. Selgus, et ligi kolmandiku (31,2%) juhtude põhjal toimub kiusamine õhtusel ajal. 26,1% juhtudest märkis kiusamise toimumist lõunasel ja 20,4% hommikul ajal. 16,6% vastuste põhjal toimub kiusamine päeva jooksul pidevalt.

Nädalapäev, millal kiusamine vanglas aset leiab

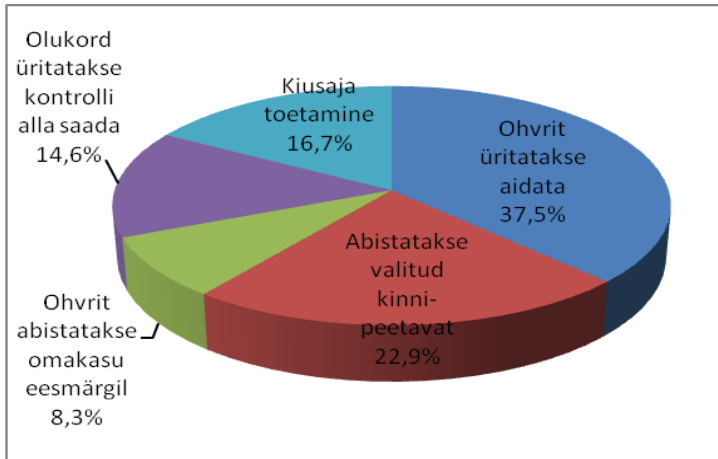
Üheksanda küsimusega uuriti, kas vanglas on mõni konkreetne päev või periood nädalas (nt nädalavahetus), mille jooksul kiusamine aset leiab (vt lisa 9). 76,9% juhtudest arvati, et kiusamine leiab aset olenemata päevast ning 10,2% vastuste kohaselt kiusatakse vanglas pigem tööpäevadel. Viis uuritavat arvas, et nädalavahetusteti esineb vanglas rohkem kiusamist kui muul ajal.

Kiusamise erinevad nimetused vanglas

Ankeedi 18. küsimusega uuriti, kas vanglas on kiusamise kirjeldamiseks sõna „kiusamine“ asemel kasutusel mõned teised terminid ning selgus, et vastanud jagunesid arvamuse põhjal pooleks (vt lisa 12). Kõige sagedamini, 17,2% juhtudest öeldi, et kiusamise asemel kasutatakse vanglas venekeelset väljendit *прикол*, (15,5%) mainiti terminit „naljatamine“. Harvem mainiti venekeelseid termineid *несправед*, *прицелиться* ja eestikeelseid termineid „ärakasutamine“ ja „sõimamine“. Uuritavatel paluti välja tuua terminid, millega nimetatakse vanglas erinevaid kiusamise liike, mida arvas olevat 35,9% uuritavatest (vt lisa 12). Sarnaselt eelmisele küsimusele oli enimmainitud venekeelne väljend *прикол* ja sageli nimetati ka eestikeelset terminit „alandamine“.

Kinnipeetavatepoolne sekkumine kiusamise korral

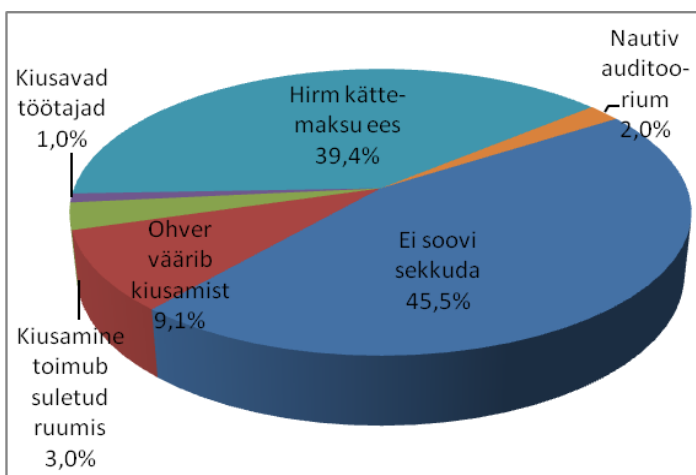
Ankeedi kümnenda küsimusega uuriti, kuidas käituvad kinnipeetavad olukorras, kui kaaslast kiusatakse. 35 uuritavat (33,3%) vastas, et kiusamise korral kaaslased sekkuvad ning 70 kinnipeetava (66,7%) sõnul vanglas kiusamise puhul ei sekkuta. Esmalt tutvustatakse võimalusi, mida kinnipeetavad sekkumise all välja tõid, tegevuste protsentuaalne jaotumine on nähtav joonisel 7 ja kategooriad on ära toodud töö lisas (vt lisa 10). Kõige sagedamini (37,5% juhtudest) mainiti, et ohvrit üritatakse aidata, talle minnakse appi ning sekkutakse siis, kui olukord ohtlikuks läheb. Harvem arvasid kinnipeetavad, et sekkutakse ainult teatud kaaslaste kiusamisse, näiteks kui ta on teiste seas populaarne või sekkuja sõber.

Joonis 7. Kinnipeetavate hinnangud võimalikest seksimisviisidest

Kaheksa kinnipeetavat (16,7% vastustest) arvas, et ohvri asemel abistatakse hoopis kiusajat ning seitsmel korral arvati, et sekkutakse ning kästakse ohver rahule jätta. Kõige harvem mainiti, et kiusamisse sekkutakse ainult sellisel juhul, kui see toob otsest omakasu. Ankeedi 20. küsimusega uuriti kinnipeetavate arvamusi selles osas, kellega peaks kiusamise ohver juhtunust rääkima. 23,2% juhtudest soovitanuks kinnipeetavad pöörduda vangla psühholoogi, 14% inspektor-kontaktisiku ja võrdselt 8,7% juhtudest sotsiaaltöötaja või mõne teise töötaja juurde. Kaplaniga soovitanuks ohvril rääkida 8,2% ning kaaslasega soovitanuks ohvril rääkida ligi viiendik uuritavatest (vt lisa 13). Lisaks vanglasisesele tugivõrgustikule pakuti 12 korral (5,8%), et ohver peaks rääkima oma perekonnaga. Kahel korral arvati, et kiusamisest ei peaks mitte kellelegi rääkima.

Suurem osa kinnipeetavatest (66,7%) vastas, et kiusamise puhul kõrvalseisjad ei sekku, põhjendused on nähtavad joonisel 8.

Joonis 8. Kinnipeetavate hinnangud mittesekkumise põhjustest

Ligi pooled (45,5%) väljatoodud mittesekkumiste põhjustest on seotud kõrvalseisjate sooviga mitte sekkuda – kõige sagedamini mainiti, et ei segata end teiste tegemistesse ning et vanglas seisab igaüks enda eest (vt lisa 10). 39,4% juhtudest kardeti kiusaja kättemaksu ning 9,1% juhtude puhul mainiti, et kui ohver väärrib kiusamist, siis tegevusse ei sekkuta. Kolmel korral väideti, et kiusamine leiab aset suletud kambris, mistõttu sekkumine on võimatu ning kaks uuritavat väitis, et kiusamist on lõbus pealt vaadata, mistõttu ei soovita sekkuda. Üks uuritav ütles, et kui kinnipeetavat kiusab töötaja, siis kaaslased ei sekku.

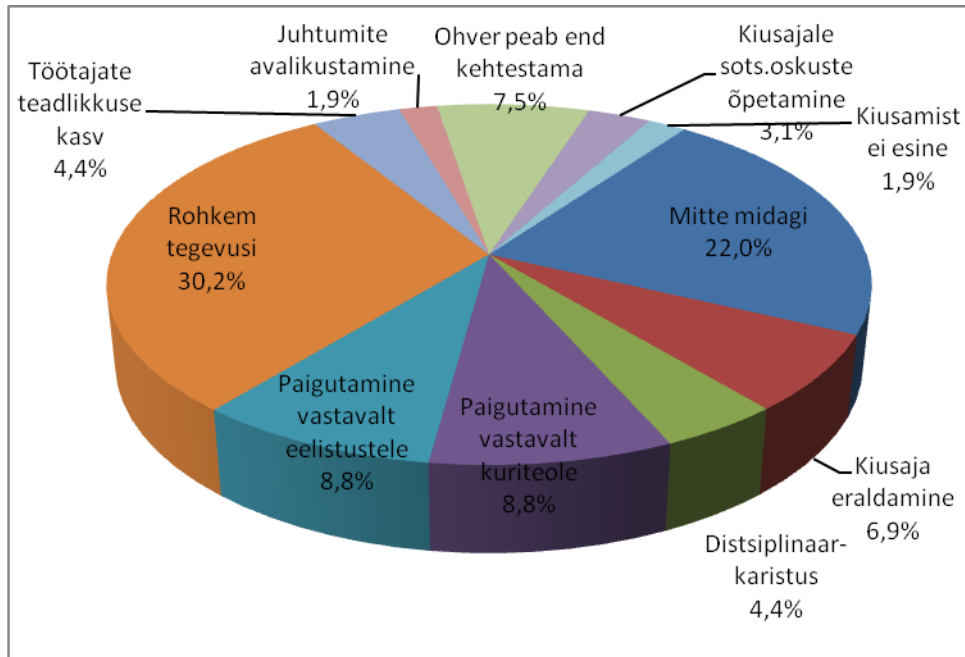
Töötajatepoolne sekkumine kiusamise puhul vanglas

Ankeedi 11. küsimusega uuriti kinnipeetavate arvamusi töötajatepoolsest sekkumisest kiusamise puhul. Suurem osa vastanutest (52,9%) leidis, et töötajad sekkuvad ning 47,1% väitis vastupidist. Esmajoonel tutvustatakse kinnipeetavate kirjeldusi sekkumisest (vt lisa 11). Uuritavate kirjeldatud töötajatepoolsed sekkumised jagunesid neljaks kategooriaks. 37,7% juhtudest arvasid kinnipeetavad, et töötajad sekkuvad kiusaja tegevusse, kusjuures sagedamini mainitud tegevusteks oli sektori sulgemine (kõik sektori kinnipeetavad peavad viibima suletud kambrites ettenähtud ajani) ja käsk tegevus lõpetada. 21,1% nimetati sekkumisviisina distsiplinaarkaristuse määramist kiusajale, sagedaseim oli ettekande tegemine ja kiusajale karistuse määramine. 14 korral (20,3%) mainiti töötajatepoolset tulutut sekkumist ning arvati, et sekkumisest ei ole kasu või toimub kiusamine eemal töötajate vaateväljast. Sama sagedasti mainisid uuritavad töötajatepoolse sekkumisena kiusamise osapoolte eraldamist, näiteks ohvri paigutamist teise sektorisse.

48 kinnipeetavat (47,1%) väitis, et töötajad kiusamise puhul ei sekku. Vastused jagunesid nelja kategooriasse (vt lisa 11), millest enim mainiti töötajate ükskõikset suhtumist kiusamisse (49,2%). Arvati, et töötajaid huvitab vaid töötasu ning neile ei ole oluline, mis kinnipeetavate seas toimub. 23 korral (37,7%) arvasid kinnipeetavad, et töötajad ei ole kiusamisest teadlikud ja nende nähes kaaslasi ei kiusata. 14,8% juhtudel öeldi, et osade kinnipeetavate kiusamisse suhtuvad töötajad soosivalt ning arvati, et töötajad soovivad ise kinnipeetavaid kiusata või pooldavad teatud kuriteo toime pannud inimeste kiusamist. Neljal korral arvasid uuritavad, et töötajad kardavad sekkuda.

Kinnipeetavate ettepanekud kiusamise vähendamiseks vanglas

Ankeedi eelviimase küsimusega uuriti kinnipeetavate arvamusi selles osas, mida saaks vanglas teha selleks, et kiusamist ära hoida. Vastustekategooriad on nähtavad lisa (vt lisa 18) ja joonisel 9.

Joonis 9. Kinnipeetavate ettepanekud kiusamise vähendamiseks vanglas

Kõige sagedamini arvasid uuritavad, et kiusamist annaks vähendada sellega, kui kinnipeetavatel oleks rohkem tegevusi (30,2%), enim mainiti töö- ja treeningvõimaluste vähesusest tingitud pingeid, mis kiusamist soodustavad. 22% juhtudest arvati, et kiusamise vähendamiseks ei ole võimalik midagi teha ning võrdselt 14 korral (9,4%) pakuti, et olukorda saaks parandada, kui kinnipeetavaid paigutataks sektorisse vastavalt kuriteo liigile ning kambriks vastavalt nende eelistustele. Kiusajate eraldamist sektorist, kus kiusamine aset leidis, peeti vajalikuks 6,9% juhtudest ning 12 korral (7,5%) arvati, et ohver peaks end kaaslaste seas kehtestama selleks, et edaspidist kiusamise ohvriks langemist vältida. Võrdselt seitsmel korral (4,4%) mainiti vajadust töötajate teadlikkuse suurendamise ja kiusajatele karmimate karistuste määramise järel. 3,1% vastuste kohaselt peaks arendama kiusajate sotsiaalseid oskusi ning kolmel korral arvati, et oleks kasu, kui kiusamisjuhud meedias avaldataks.

Uurimuse kolmanda hüpoteesi kohaselt peavad kinnipeetavad kiusaja eraldamist ja distsiplinaarkaristuse määramist vähemolulisemaks kiusamise ärahoidmise viisiks võrreldes

mitmekesiste tegevuste pakkumisega kinnipeetavatele. Mitmekesiste tegevuste pakkumist kinnipeetavatele (30,2%) kiusamise vähendamiseks vanglas mainiti sagedamini kui kiusaja eraldamist ja distsiplinaarkaristuse määramist (kokku 11,3%) (30,2% vs 11,3%, $\chi^2=16,08$; $p<0.001$).

Kinnipeetavate lisamõtted kiusamise teemadel

Lisavõimalust kiusamise osas mõtteid avaldada kasutas umbes neljandik uuritavatest, vastuste kategooriate jagunemine on ära toodud lisas (vt lisa 19). Kõige sagedamini avaldati arvamust töötajatepoolse kiusamise suhtes (44,8%). Vastanute arvates kiusab personal kinnipeetavaid, põhiliselt mainiti kiusajatena valvureid või julgeolekutöötajaid. Viiel juhul (17,2%) mainiti vanglapoolset tegevust, mis soodustab kiusamist, näiteks kodukorrast tulenevaid rangeid piiranguid ja kinnipeetavate vajadustega mitteamist. Neljal korral (13,8%) arvati, et vanglas ei eksisteeri kiusamist ning kolmel korral rõhutati, et vanglas tuleb end kaaslase seas kehtestada selleks, et kiusamist ei tekiks. Kahel korral kirjeldati põhjalikult, kuidas kiusamine on vanglas tavapärane ja normaalne nähtus, millele ei tasuks erilist tähelepanu pöörata. Seksuaalkuriteo sooritanud kaaslase õigustatud kiusamist mainis üks uuritav.

Ankeedi täitmisest ülejäänud aega kasutasid kinnipeetavad sageli selleks, et kirjeldada, kuidas kiusamine vanglas aja jooksul muutunud on. Uuritavate sõnul ei saa võrrelda tänapäeva ja mõnekümne aasta tagust olukorda, sest kambertüüpi vanglasüsteem ei loo võimalusi tõsiste agressiivsete aktide toimumiseks kinnipeetavate vahel. Toodi näiteid mitmetest jõhkratest tegudest, mis kolooniatüüpi vanglates sageli aset leidsid, kuid mida tänapäeval enam ei eksisteeri. Ühtlasi lisati, et igasuguse füüsilise vägivalla esinemine on aja jooksul harvemaks muutunud, sest järelevalve on kordades tugevam ning karistused karmimad. Toodi välja, et kiusamine on tänapäeval pigem verbaalset laadi ning samas lisati, et see on vanglaelule omane. Sageli ütlesid uuritavad, et sõbrad kiusavad teineteist pidevalt selleks, et nalja teha ja igavust peletada. Uuritavad arvasid, et kaaslase kiusamist soodustab vangla kodukorrapiiirangutest ja vähestest võimalustest tulenev pingeline olukord, mida ei saa leevendada ka tegevustega, sest paljudel kinnipeetavatel puudub võimalus osaleda mitmekesistes tegevustes. Kuigi paljud kinnipeetavad väitsid, et on osalenud pakutavates sotsiaalprogrammides, kurdeti programmide lühiajalise kestuse ning tavaellu mitterakendatavuse üle.

4. Arutelu

Käesoleva uurimuse eesmärk oli kirjeldada kiusamise olemust ja ulatust vanglas ühe kinnise kambervangla näitel. Andmete kogumiseks kasutati Irelandi ja Archeri (1996) poolt välja töötatud enesekohast küsimustikku, millele lisati neli küsimust. Uurimistulemused näitasid, et kinnipeetavate hinnangul esineb vanglas kiusamist mõõdukal määral ning uuritavatel saadud vastuste põhjal on võimalik kirjeldada kiusamise olemust ja põhjuseid, kiusamiskäitumise osapooli ning sekkumisvõimalusi ja mõista vangla kui institutsiooni mõju kinnipeetavate käitumisele.

Kiusamise ulatust vanglas ilmestab tulemus, et kiusamiskäitumisega oli seotud üle poole valimisse kuulunud kinnipeetavatest, kellest 21% liigitus kiusajateks, ligi 18% ohvriteks ja ligi 17% kiusaja/ohvriteks. Ireland (2011) väidab, et kiusamise osapoolte üldine esindatus kinnipeetavate seas on suures plaanis püsiv vaatamata ajaperioodile, mille jooksul käitumist uuritakse. Kuigi Irelandi väljatoodud näitaja kiusaja/ohvrite esindatuse osas on üle kahe korra kõrgem ning kiusajate ja ohvrite osas samas suurusjärgus, on käesoleva uurimuse tulemused sarnased mujal maailmas läbiviidud uurimustega. Kiusamise ulatuse määr võib sõltuda sellest, kui suurel määral on valimis esindatud vägivalgakuritegusid sooritanud kinnipeetavad. Käesoleva töö puhul moodustasid varavastase kuriteo sooritanud kinnipeetavad valimist poole, vägivalja- ja eluvastaste kuritegude eest süüdimõistetud umbes viiendiku. Kiusamise ulatuse määr sõltub lisaks valimi iseärasustele ka kasutatavast meetodist. Ireland (2002b) väidab, et enesekohased ankeedid, mis kiusamist ei defineeri, vaid mõõdavad teatud käitumise sagedust, annavad kõrgema kiusamise ulatuse näidu kui küsimustikud, mis on sarnased käesoleva töö puhul kasutatud ankeedile ning mis paluvad kinnipeetaval märkida, kas ja kui sageli ta ajaperioodi jooksul kiusamisega seotud oli.

Kiusamist saab vanglas pidada ulatuslikuks, sest ligi kolmveerand vastanutest nägi eelmise nädala jooksul pealt mõnd kiusamise juhtu ning vähemal määral kuuldi kaaslaste kiusamisest, saadud tulemused on võrreldavad Nagi *et al.* (2006) uurimistulemustega. Kuigi suurem osa uuritavatest olid kiusamise olemasolu isiklikult tunnistanud, siis kinnipeetavate hinnangul kaaslaste kiusamise korral üldjuhul ei sekkuta. Kolmveerand kinnipeetavatest väitsid, et vanglas ei sekkuta kaaslaste kiusamisse. Mittesekkumise põhjustes on võimalik näha Sykes (1958) poolt kirjeldatud vangla subkultuuri mõju indiviidi käitumisele. Subkultuuri reeglite kohaselt peab iga kinnipeetav enese eest seisma ning ei tohi näida nõrgana, mistõttu kaaslastel tema kiusamisse ei sekku. Käesolevas uurimuses osalenud kinnipeetavate sõnul ei

sekkuta kaaslase kiusamisse, sest ei soovita end teiste probleemidesse segada ja arvati, et igaüks peab enda eest vastutama, lisaks kardeti kiusaja kättemaksu. Kümnest mainiti mittesekkumise põhjusena vanglakontekstile iseloomulikke nn õigustatud kiusamist, mille kohaselt on agressioon vangla subkultuuri reeglite rikkumise pärast õigustatud (Ireland & Archer, 1996; Ireland *et al.*, 2007). Vaid kolmandik vastanutest arvas, et kaaslase kiusamise puhul sekkutakse kiusaja tegevusse ning kästakse kiusamine lõpetada.

Kinnipeetavate põhjendused kiusamisele jagunesid kaheks. Enamjaolt peeti kiusamise põhjuseks ohvri käitumist või tema individuaalseid omadusi. Näiteks arvati, et ohvreid kiusatakse, sest neid on kerge kiusata ja nad ei hakka vastu, kiusatakse seksuaalkurjategijaid või füüsiliselt nõrgemaid või vangla subkultuurireegleid mittejärgivaid kaaslasi. Tulemused on sarnased varasematest uurimustest leituga (Ireland & Archer, 1996) ning vangla subkultuuri nõudmistega kinnipeetavale. Teine osa kinnipeetavatest kirjeldas kiusamist läbi keskkondlike ja situatsiooniliste tegurite. Näiteks arvati, et vanglas kiusatakse kaaslasi igavuse peletamiseks või vajadusest grupis oma võimu näidata. Kiusamise põhjusena sageli mainitud igavus annab mõista, et kinnipeetavad ei ole piisavalt tegevustega seotud. Sarnast on leitud ka Eestis läbiviidud uurimuses (Vigla, 2011), kus leiti seos kinnipeetavate liikumis- ja tegevusvõimaluste vähesuse ja distsipliinirikumiste sageduse vahel. Kinnipeetavate tegevusetust ja sellest tulenevat igavust kiusamise tekitaja ja alalhoidjana on märkinud mitmed uurijad (Ireland & Archer, 1996; Spain, 2005) ning seda saab vaadelda ka kui totaalse institutsiooni tingimustes tekkivat iseloomulikku nähtust (Lukes, 2005). Seetõttu on vajalik vanglas pakkuda senisest enam mitmekesisist tegevust, mis arvestaks kinnipeetavate vajadustega.

18% kinnipeetavatest liigitus ohvriteks ning kolmandik neist langes kaaslaste kiusamise ohvriks nädala jooksul korduvalt, kusjuures enamik neist pidas oma kiusamise põhjuseks kaaslaste tegevusetust ja igavust. Ohvrite arvamused kiusamise põhjustest on sarnased üldiste väljatoodud kiusamise põhjustega vanglas. Kinnipeetavate arvates võiks kiusamise ohver rääkida juhtunust kaaslasele või mõnele vangla töötajale, enim mainiti psühholoogi, inspektor-kontaktisikut või sotsiaaltöötajat. Kuigi võiks arvata, et kinnipeetavad puutuvad kõige sagedamini kokku valvuritega, siis ei arvanud ükski uuritav, et kiusamise ohver võiks juhtunust valvurile rääkida. Wolff ja Shi (2009) sõnul ei räägi kinnipeetavad kiusamisest valvuritele, sest kardavad kaaslaste kättemaksu või ei näe rääkimisel oodatud tulemust.

Potentsiaalset kiusajat kirjeldati kui kaaslastest füüsiliselt tugevamat autoriteetset inimest, kes soovib end teiste seas kehtestada (Power, *et al.*, 1997). Uuritavad nimetasid sageli kiusajana mõnd personali liiget, eelkõige neid, kes kinnipeetavatega kõige rohkem kokku puutuvad. Enim mainiti kiusajana valvurit, mis võib selgitada, miks kinnipeetavad kiusamisest valvuritele rääkida ei soovi. Viiendik uuritavatest liigitus käitumise põhjal kiusajateks ning üle poole neist kiusas nädala jooksul kaaslast korduvalt. Kiusamise peamiste põhjustena mainiti igavust ja ohvri sooritatud seksuaalkuritegu ning kiusajate väljatoodud põhjused enda käitumisele on võrreldavad üldiste kiusamise põhjustega vanglas.

Esimene hüpotees, mille kohaselt esineb vanglas kaudset kiusamist sagedamini kui otsest kiusamist (Ireland & Monaghan, 2006; Ireland & Ireland, 2000), ei leidnud kinnitust. Kinnipeetavad mainisid kõige sagedamini otsest verbaalset kiusamist ning kuigi sageduselt järgmisena mainiti kaaslaste hirmutamist, mis on kaudse kiusamise liik, esines uuritavate arvates vanglas sagedamini siiski otsest kiusamist. Tulemused on sarnased Ireland & Ireland (2003) tulemustega, mille kohaselt peavad meeskinnipeetavad kiusamiseks pigem füüsilist või verbaalset kiusamist. Otsest kiusamist, näiteks kaaslaste sõimamist, ähvardamist või löömist võib olla kergem kiusamiseks pidada, sest tegevuse agressiivne iseloom ja selle käigus tehtav kahju on selgemini tajutavad. Kaudseid kiusamise liike, näiteks kuulujuttude levitamist või kaaslaste tõrjumist võidakse pidada vanglaelu tavapärasteks nähtusteks, mistõttu ei pruugi kinnipeetavad nendesse kui kiusamisse suhtuda.

Uurimustöö teise hüpoteesi kohaselt esineb kinnipeetavate hinnangul vanglas võrreldes teiste kiusamise liikidega kõige sagedamini verbaalselt kiusamist (Ireland & Archer, 1996; Power, Dyson & Woznyak, 1997) ning see sai kinnitust. Verbaalset kiusamist mainiti sagedamini kui füüsilist või seksuaalset agressiooni, surveutamist, tõrjumist, kaaslaste hirmutamist ja heidutamist, tema asjade äravõtmist või laimu levitamist. Verbaalse kiusamise vormidest nimetati kõige sagedamini kaaslaste sõimamist, mõnitamist või narrimist, kusjuures kiusajad ja kiusaja/ohvrid arvasid sageli, et üksteise mõnitamine on pigem naljategemine ning üks sõpradevahelise ajaveetmise viisidest. Tulemused ei ole sarnased Ireland & Ireland (2003) uurimusest leitud, mille kohaselt esineb meeskinnipeetavate seas kõige sagedamini mõni füüsilise kiusamise või varavastase kiusamise vorm. Varavastaste tegevuste ulatuse määr on teistes uurimustes olnud kuni viis korda kõrgem (Ireland & Archer, 1996), kuid võimalused varavastaselt käituda sõltuvad konkreetsest vanglast ja selle reeglitest (nt isiklike asjade valik ja hulk kambri), mistõttu ei saa saadud tulemusi otseselt võrrelda.

Kiusamise situatsioonilisi ja keskkondlikke tegureid analüüsid on võimalik väita, et kiusamine leiab aset olenemata päevast, lõunasel ja õhtusel ajal vangla elusektsioonis ajal, kui kinnipeetavatel ei ole ühtegi ettenähtud tegevust. Tulemused on sarnased mitmete uurimustega (Power, *et al.*, 1997; Ireland & Archer, 1996) ning lubavad arvata, et vangla keskkondlikud võimalused ja piirangud mõjutavad kiusamise olemust sarnaselt vaatamata vanglate ja kinnipeetavate erinevustele. Üle kolmveerandi uuritavatest arvas, et ühe inimese kiusamisega on seotud kaks kuni neli kaaslast, sama tendentsi on täheldatud varemgi (Power, *et al.*, 1997; Ireland, 2002b). Mida rohkem kaaslasti kellegi kiusamisega seotud on, seda suurem on tõenäosus, et kiusamisjuhtum tuleb avalikuks, mistõttu võib arvata, et ka antud vangla töötajad on kiusamisest teadlikud. Üle poole uuritavatest arvas, et töötajad sekkuvad kiusamise puhul. Erinevate võimalustena toodi välja sektori sulgemist ja kiusajale distsiplinaarkaristuse määramist. Samas arvasid ülejäänud kinnipeetavad, et töötajad ei sekku ning põhiliselt mainiti nende ükskõikset suhtumist kiusamisse või sellest mitteteadlik olemist. Kinnipeetavate arvates leiab kiusamine aset eemal töötajate vaateväljast või valvekaameratest. Kuna kaudse kiusamise liigid võivad olla vaatlejale raskemini märgatavad (Ireland & Monaghan, 2006) ja vanglates on probleemiks ülerahvastatus ja personali suur töökoormus, ei saa töötajad kõikidest juhtudest teadlikud olla.

Ligi pooled uuritavatest väitsid, et kiusamise kohta kasutatakse vanglas teisi väljendeid. Enim mainiti venekeelset terminit *прикол* (nali, naljatamine) ja eestikeelset terminit „naljatamine“. Kinnipeetavate sõnakasutus on põhjendatav käesolevast uurimisest leitud, kus kiusamise üldisi põhjuseid või kiusajate põhjendusi oma tegevusele kirjeldades pidasid uuritavad kiusamist sageli üheks naljategemise viisiks. On leitud (Ireland & Murray, 2005), et kui kinnipeetavate suhtumine kiusamisse on neutraalne või soosiv, siis võib kiusamine muutuda keskkonnas normiks. Arvamus, et kiusamine on üks võimalus nalja teha ning lõbus pealt vaadata, nagu selgus kinnipeetavate kaaslase kiusamisse mittesekkumise põhjuseid uurides, lubab väita, et teatud hulk kinnipeetavaid suhtub kiusamisse soosivalt.

Käesoleva töö kolmanda hüpoteesi kohaselt peavad kinnipeetavad kiusamise ärahoidmiseks vanglas kiusaja eraldamist ja distsiplinaarkaristuse määramist vähemolulisemaks kui mitmekesiste tegevuste pakkumist kinnipeetavatele (Ireland & Archer, 1996; Nelson, Woodhams & Hatcher, 2010) ning see sai kinnitust. Kõige enam mainisid uuritavad, et kiusamist aitaks ära hoida see, kui kinnipeetavatele pakutaks vanglas rohkem tegevusi, põhiliselt mainiti töö-, treening- ja õppimisvõimaluste puudumist. Tulemused on sarnased Vigla (2011) uurimusega, mis leidis seose tegevusvõimaluste vähesuse ja

distsipliinirikumiste sageduse vahel ning millest ilmnes, et suurem osa kinnipeetavatest ei ole vanglas ühegi tegevusega seotud. Umbes viiendik vastanutest arvas, et kiusamise ärahoidmiseks ei ole võimalik midagi teha ning et kiusamine on kogu aeg vangla elu osa olnud, mida on täheldatud varemgi (Ireland, Archer, 1996; Power *et al.*, 1997). Uuritavate arvates aitaks kiusamist ära hoida ka kinnipeetavate paigutamine sektoritesse vastavalt kuriteo liigile ning kambrisse vastavalt kinnipeetavate endi eelistustele. Homel ja Thompson (2005) sõnul aitab agressiivsest käitumisest vanglas vähendada ka kinnipeetavate grupeerimine sektoritesse vastavalt vanusele. Vähesel määral arvasid uuritavad, et vangla peab rohkem arvestama kinnipeetavate vajadustega ning kinnipeetavatel peaks olema võimalus oma elukeskkonnas valikuid teha.

Uurimistulemusi illustreerisid kinnipeetavate arvamused, mille järgi on kiusamine vanglas aja jooksul vähenenud. Mõned kinnipeetavad väitsid, et aastakümnetetagust olukorda kolooniatüüpi vanglates ning tänastes kambervanglates ei saa võrrelda, sest tolleaegne kiusamine ei ole tänapäeva tingimustes võimalik ning ka kinnipeetavate suhtumine kiusamisse on muutunud. Samal ajal jäi mitmel korral kõlama kinnipeetavate igatsus endise süsteemi järele, mida põhjendati kindlate reeglite ja selge hierarhia olemasoluga kinnipeetavate vahel ning parema kontrolli omamist vanglas toimuva suhtes, võimalusega omada keelatud esemeid ning võimalus töötajate eest varjatud tegevusteks. Oli ka neid, kes arvasid, et tänapäevases vanglas on olukord parem, sest kambersüsteem on kinnipeetava jaoks mugav, järelevalve tõhus ning vägivalda esineb vähem, võimalus on osaleda sotsiaalprogrammides ning kinnipeetavate omavolil ei ole vanglaelus enam nii suurt osakaalu.

Uuringu piirangutest saab välja tuua, et valimisse kuulusid ainult täiskasvanud meeskinnipeetavad ühest vanglast, mistõttu ei saa tulemusi veel väljaspool antud vangla konteksti üldistada või kasutada noorte- ja naistevanglate kontekstis. Laiihaardelisemate tulemuste saamiseks peab tulevikus kiusamist uurima erinevates vanglates erinevast soost ja vanusest kinnipeetavate seas. Teiseks uurimuse kitsaskohaks on võrdlemisi väike valim. Valimi suurust mõjutas arvatavasti kinnipeetavate motivatsioonipuudus osaleda uurimuses, mis käsitleb teemat, millest rääkimine vangla subkultuuri reeglite kohaselt on tabu. Ühtlasi on vanglas keeruline planeerida tegevusi väljaspool tavapäraseid päevategevusi ning kuna uurimuse läbiviimine toimus lisaks õhtustele aegadele ka kolmel nädalavahetuse päeval, kattusid erinevate tegevuste ajad ning suur osa algselt huvi tundnud kinnipeetavatest ei osalenud.

Käesoleva uurimuse tulemuste põhjal saab väita, et kiusamine on vanglas probleemiks, sest sellega on seotud arvestatav hulk kinnipeetavaid – 21% uuritavatest olid kiusajad, 18% ohvrid ning 17% kiusaja/ohvrid. Kõige sagedamini esineb vanglas kinnipeetavate arvates otsest verbaalset kiusamist, millele järgnevad kaudne kaaslane hirmutamine ja alandamine ning otsene füüsiline kiusamine. Kiusamist vanglas on vaja käsitleda lähtudes keskkondlikest ja situatsioonilistest võimalustest ja piirangutest, kuid on olemas ka tõendus põhised efektiivseks osutunud meetmed, millega kiusamist vanglas vähendada. Maailmas on enim leidnud tõestust erinevate sotsiaal- ja haridusprogrammide tulemuslikkus agressiivse käitumise vähendamisel vanglates (Byrne & Hummer, 2008). Kinnipeetavate hinnangul aitaks kiusamist vanglas ära hoida kui vangla võimaldaks osaleda erinevates mitmekesistes tegevustes, näiteks teha tööd, õppida, tegeleda treeninguga. Igasugune agressiivne käitumine vanglas väheneb kui kinnipeetavate kogukond on kaasatud nende elu mõjutavate otsuste tegemisse (Hamel & Thompson, 2005). Ka käesolevas uurimuses osalenud kinnipeetavad arvasid, et vangla peaks nende soovide ja arvamustega rohkem arvestama.

Töö rakenduslikkus seisneb kiusamise kui vanglas esineva probleemi esiletoomises ja kirjeldamises. Kui kiusamist peetakse vanglas elutingimuste parandamisel probleemiks ja sellega tegelemist peetakse oluliseks, on võimalik saadud tulemuste põhjal välja töötada juhised, mis aitavad personalil kiusamist paremini märgata ja ennetada. Selleks, et välja töötada tõhusaid ennetus- ja sekkumisprogramme, mis oleks sobilikud Eesti vanglates kasutamiseks, on vajalik teema edasine uurimine. Käesolevat uurimust saab kasutada alusena analoogsete uurimuste tegemisel tulevikus.

Kokkuvõte

Pealkiri: „Kiusamise olemus ja ulatus ühe vangla näitel“.

Autori eesmärgiks oli kirjeldada kiusamise olemust ja ulatust vanglas ühe kinnise kambervangla näitel. Käesolevas kvantitatiivses uurimustöös anti ülevaade kiusamisest vanglas ja selle erinevatest aspektidest kinnipeetavate hinnangute ja arvamuste põhjal. 105 meessoost kinnipeetavat ühest Eesti kinnisest kambervanglast täitis enesekohase ankeedi, millega uuriti kiusamise olemust ja ulatust, kiusamiskäitumise osapooli, vastaja osalust kiusamiskäitumises eelmise nädala jooksul ning sekkumisvõimalusi vanglas. Kiusamise tajutud ulatus oli võrdlemisi kõrge, kiusamiskäitumisega oli seotud üle poolte uuritavatest, kellest 21% olid kiusajad, 18,1% ohvrid ning 17,1% kiusaja/ohvrid. 43,8% uuritavatest ei olnud kiusamiskäitumisega seotud.

Kõige enam esines kinnipeetavate hinnangul vanglas otsest verbaalset kiusamist ning kaudset kaaslaste hirmutamist. Kiusamise põhjustena vanglas nähti ohvri käitumist või tema isikuomadusi, põhiliselt mitte vastuhakkamist, füüsiliselt nõrgem olemist ning sooritatud seksuaalkuritegu. Kiusamist põhjendati ka situatsiooniliste teguritega, valdavalt mainiti igavusest ja tegevusetust tingitud kiusamist. Kiusamine leiab aset põhiliselt õhtuti vangla eluruumides kui kinnipeetavad ei ole seotud ühegi ettenähtud tegevusega. Ühe kiusamisjuhuga on seotud mitu kiusajat ning kiusamine on ajas korduv tegevus nii ohvrite kui ka kiusajate puhul.

Kinnipeetavad sekkuvad kiusamise puhul harvemini kui töötajad, kusjuures üks osa uuritavatest arvas, et töötajad ei ole kiusamisest teadlikud või suhtuvad sellesse ükskõikselt. Kiusamist vanglas aitaks ära hoida, kui kinnipeetavatel oleks võimalus osaleda rohkemates tegevustest, näiteks töötada, sportida või õppida.

Võtmesõnad: kiusamine, vangla, otsene ja kaudne kiusamine, sekkumine, kiusamise ennetamine

Summary

Title: The Nature and Extent of Bullying in Prison: One Prison Sample

The aim of the present study is to examine the nature and extent of bullying in one maximum security prison. This quantitative study gives an overview about bullying and its different aspects according to inmates. 105 adult male offenders from one Estonian prison were surveyed via a self-report questionnaire which asked about the nature and extent of bullying, the frequency the inmates had been involved in bullying and ways to prevent it. The perceived extent of bullying was fairly high, more than half of the sample was involved in bullying with 21% reporting to be bullies, 18,1% victims and 17,1% bully/victims.

Direct verbal bullying and indirect intimidation were the most prevalent types of bullying according to inmates. Various reasons were given for bullying with most of them focusing on the behaviour and individual characteristics of the victim. The victim was seen to be non-resistant, physically weak and vulnerable or being a sex offender. Situational reasons were also studied, the most frequent being the boredom of inmates, which causes bullying. Bullying was seen to occur mainly in the evenings at the prison living quarters during periods without any set activity. Bullying was seen to be recurrent among victims and bullies and an act of bullying usually involved more than one bully.

The perceived rate of intervention into bullying was lower among inmates than among staff. A moderate percentage of inmates viewed the staff as not aware of or indifferent to bullying in prison. Inmates suggested increased level of meaningful activities e.g. education, training and labour would help to prevent bullying.

Key words: bullying, prison, direct and indirect bullying, intervention, preventing bullying

Tänuõnad

Tänan juhendajat, kelle oskuslik tegevus uurimuse planeerimise ja läbiviimise ajal ning konstruktiivsed ettepanekud ja kriitilised märkused töö kirjutamise käigus innustasid mind jätkama vaatamata mitmetele ettetulnud takistustele. Ühtlasi tänan Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalituse juhatajat, kelle soovitusi järgides osutus võimalikuks uurimuse läbiviimine vanglas. Lisaks soovin tänada vangla juhtkonda ja sotsiaalosakonna juhatajat, kes uurimuse läbiviimise korraldusliku poolele kaasa aitas. Tänan ja hindan kõrgelt kõikide valimisse kuulunud kinnipeetavate panust. Pideva toe, mõistmise ja keelelise korrektuuri eest tänan lähedasi.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

Agajev, S. (2011). *Sõltuvushäirega kinnipeetavate rahulolu ravi kvaliteediga ja selle seos ravi motivatsiooniga*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.

Archer, J., Ireland, J. L. & Power, C. L. (2007). Differences between bullies and victims, and men and women, on aggression-related variables among prisoners. *British Journal of Social Psychology*, 46, 299-322.

Barter, C. (2011). 'Peer violence in residential children's homes: a unique experience'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 61-86). Cambridge: Cambridge University Press.

Björkqvist, Lagerspetz, K., M., J. & Kaukiainen (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour*, 18, 117-127.

Björkqvist, K., Österman, K. & Lagerspetz, K., M., J. (1994). Sex Differences in Covert Aggression Among Adults. *Aggressive Behaviour*, 20, 27-33.

Byrne, J., M. & Hummer, D. (2008). 'Examining the Impact of Institutional Culture on Prison Violence and Disorder: An Evidence-Based Review'. In Byrne, J. M., Hummer, D. & Taxman F. S. (Eds.), *The Culture of Prison Violence* (pp 40-65). Pearson Education, Inc.

Cohen, L. & Manion, L. (2007a). 'Quantitative data analysis' *Research Methods in Education. Sixth Edition*. (pp. 501-542). London, RoutledgeFalmer.

Cohen, L. & Manion, L. (2007b). 'Validity and reliability' *Research Methods in Education. Sixth Edition*. (pp 133-164). London, RoutledgeFalmer.

Connell, A. & Farrington, D. (1996). Bullying amongst incarcerated young prisoners: Developing an interview schedule and some preliminary results. *Journal of Adolescence*, 19 (1) 75-93.

Coyne, I. (2011). 'Bullying in the workplace'. In Monks, C.P, & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 157-184). Cambridge: Cambridge University Press.

Coyne, I. & Monks, C. P. (2011). 'An overview of bullying and abuse across settings'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 231-256). Cambridge: Cambridge University Press.

Dyson, G. (2005). 'Examining bullying among institutionalized young offenders: triangulation of questionnaires and focus groups'. In J. L Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research.* (pp. 84-107). Devon, Willan Publishing.

Edgar, K. (2003a). 'Reciprocal victimization and bullying'. In Edgar, K., O'Donnell, I. & Martin, C. (Eds.), *Prison Violence: The Dynamics of Conflict, Fear and Power.* (pp. 55-79). Devon, Willan Publishing.

Edgar, K. (2003b). 'Pathways to safety'. In Edgar, K., O'Donnell, I. & Martin, C. (Eds.), *Prison Violence: The Dynamics of Conflict, Fear and Power.* (pp. 185-210). Devon, Willan Publishing.

Edgar, K. (2005). Bullying, victimization and safer prisons. *The Journal of Community and Criminal Justice*, 52 (4), 390-400.

Farrington, D.P. (1993). 'Understanding and Preventing Bullying'. In Tonry, M. & Morris, N. (Eds.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research* (pp. 381-458). Chicago: Chicago University Press.

Gilbert, P. (2005). 'Bullying in prisons: an evolutionary and biopsychosocial approach'. In J. L Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research.* (pp. 176-196). Devon, Willan Publishing.

Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates.* Garden City, New York: Anchor Book.

Holland, D., Ireland, J. L. & Muncer, S. (2009). Impulsivity, attribution and prison bullying: Bully-category and perpetrator-victim mutuality. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32, 84-91.

Homel, R. & Thomson, C. (2005). 'Causes and prevention of violence in prisons'. In O'Toole, S. & Eyland, S. (Eds.), *Corrections criminology* (pp. 101-108). Sydney: Hawkins Press.

Ireland, J. L. (2000). „Bullying“ among prisoners: a review of research. *Aggression and Violent behaviour*, 5 (2), 201-215.

Ireland, J. L. (2002b). Official records of bullying incidents among young offenders: what can they tell us and how useful are they? *Journal of Adolescence*, 25, 669-679.

Ireland, J. L. (2005a). 'Bullying among prisoners: the need for innovation'. In J. L. Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research*. (pp. 3-23). Devon, Willan Publishing.

Ireland, J. L. (2005c). 'Prison bullying and fear'. In J. L. Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research*. (pp. 129-147). Devon, Willan Publishing.

Ireland, J. L. (2011). 'Bullying in prisons: bringing research up do date'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 137-156). Cambridge: Cambridge University Press.

Ireland, J. L. & Archer, J. (1996). Descriptive analysis of bullying in male and female adult prisoners. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 6, 35-47.

Ireland, C. A. & Ireland, J. L. (2000). Descriptive Analysis of the Nature and Extent of Bullying Behaviour in a Maximum-Security Prison. *Aggressive behaviour*, 26, 213-223.

Ireland, J. L. & Ireland, C. (2003). How do offenders define bullying? A study of adult, young and juvenile male offenders. *Legal and Criminological Psychology*, 8, 159-173.

Ireland, J. L. & Murray, E. G. (2005b). 'Social problem-solving and bullying: Are prison bullies really impaired problem solvers?' In J. L. Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research*. (pp. 150-170). Devon, Willan Publishing.

Ireland, J. L. & Monaghan, R. (2006). Behaviours Indicative of Bullying Among Young and Juvenile Male Offenders. A Study of Perpetrator and Victim Characteristics. *Aggressive Behaviour*, 32, 172-180.

Ireland, J. L., Archer, J. & Power, C. L. (2007). Characteristics of Male and Female Prisoners Involved in Bullying Behaviour. *Aggressive Behaviour*, 33, 220-229.

Kalju, B. (2008). *Vägivalla subkultuur vanglas*. Publitseerimata lõputöö. Sisekaitseakadeemia Justiitskollidž.

Kõiv, K. (2001). Koolikiusamine kui probleem. Kraav, I., Kõiv, K. (Toim), *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis* (lk 131-145). OÜ Vali Press trükikoda.

Kõiv, K. (2006). 'Bullying Among Estonian Pupils: An Overview'. In Mikk, J., Veisson, M & Luik, P. (Eds.), *Estonian Studies in Education, Vol 1: Teenagers in Estonia: Values and Behaviour* (pp. 88-103). Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften.

Leddy, J. & O'Connell, M. (2002). The prevalence, nature and psychological correlates of bullying in Irish prisons. *Legal and Criminological Psychology*, 7, 131-140.

Lukes, S. (2005). 'Power: A radical review'. *Power, a radical view. 2nd edition*. (pp. 14-60). Palgrave Macmillan, Hampshire.

Monks, C. P., Smith, P. K., Naylor, P., Barter, C., Ireland, J. L. & Coyne, I. (2009). Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behaviour, 14*. 146-156

Monks, C.P. & Coyne, I. (2011). 'A History of research into bullying'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 1-11). Cambridge: Cambridge University Press.

Nagi, C., Browne, K. & Blake, J. (2006). A descriptive analysis of the nature and extent of bullying at a category C prison. *The British Journal of Forensic Practice, 8* (2), 4-12.

Naylor, P. B., Petch, L. & Ali, P. A. (2011). 'Domestic violence: bullying in the home'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.,) *Bullying in Different Contexts* (pp. 87-112). Cambridge: Cambridge University Press.

Nelson, A., Woodhams, J. & Hatcher, R. (2010). Female prisoners' understanding on 'bullying' and their methods of coping: a multinational perspective. *Psychology, Crime & Law, 16* (8), 649-670.

Olweus, D. (1999). 'Sweden'. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.). *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pp. 7-27). New York: Routledge.

Power, K. G., Dyson, G. P. & Wozniak, E. (1997). Bullying Among Scottish Young Offenders: Inmates' Self-Reported Attitudes and Behaviour. *Journal of Community & Social Psychology, 7*, 209-218.

Scott, S. (2010). Revisiting the Total Institution: Performative Regulation on the Reinventive Institution. *Sociology, 44*, 213-231.

Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F. & Liefoghe, A. P. (2002). Definition of Bullying: A Comparison of Terms Used and Age and Gender Differences in a Fourteen-Country International Comparison. *Child Development, 73* (4), 1119-1133.

- Smith, P. K., Pendleton, E., Mitchell, H. (2005). In J. L Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research*. (pp. 109-125). Devon, Willan Publishing.
- Smith, P. K. (2011). 'Bullying in schools: thirty years of research'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 36-60). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sootak, J. & Pikamäe, P. (2001). 'Kriminaaltäitevõiguse rakendamine'. *Kriminaaltäitevõigus* (pp. 53-77). Kirjastus Ilo, Tallinn.
- South, C. R. & Wood, J. (2006). Bullying in Prisons: The Importance of Perceived Social Status, Prisonization and Moral Disengagement. *Aggressive Behaviour*, 32, 490-501.
- Spain, A., C. (2005). 'Bullying among young offenders: findings from a qualitative study'. In J. L Ireland (Ed.), *Bullying among Prisoners. Innovations in theory and research*. (pp. 62-81). Devon, Willan Publishing.
- Sykes, G., M. (1958). 'The Pains of Imprisonment' *The Society of Captives* (pp. 63-83). Princeton University Press, New Jersey
- Tarendi, T. (2006). *Programmi "Paarisuhete hoidmine ja taastamine" hindamine kinnipeetavate vaatenurgast Tallinna Vangla näitel*. Publitseerimata kutsemagistritöö. Tartu Ülikool
- Vigla, M. (2011). *Kinnipeetavate liikumisvõimalused ja distsipliinirikumised Tartu vanglas*. Publitseerimata magistritöö. Sisekaitseakadeemia.
- Walsh, C. A., D'Aoust G. & Beamer, K. (2011). 'Elder abuse and bullying: exploring theoretical and empirical connections'. In Monks, C.P. & Coyne, I. (Eds.), *Bullying in Different Contexts* (pp. 185-210). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilmot, P. (2003). 'Applying the Research on Reducing Recidivism to Prison Regimes'. In Towl, G (Ed.), *Psychology in Prisons* (pp. 35-51). Blackwell Publishing Ltd.

Wolff, N. & Shi, J. (2009). Type, Spource and Patterns of Physical Victimization. A Comparison of Male and Female Inmates. *The Prison Journal*, 89 (2), 172-191.

Allikad internetist

Eesti Teaduste Akadeemia (2002). Eesti teadlaste eetikakoodeks. Külastatud 1. 04. 2013 aadressil <http://www.akadeemia.ee/repository/File/ALUSDOKUD/Eetikakoodeks2002.pdf>

LISAD

Lisa 1. Töös kasutatud uurimisankeet, tõlgitud ja kohandatud versioon Ireland Archer (1996) originaalankeedist (Allikas: Ireland, J. L., Archer, J. (1996) Descriptive analysis of bullying in male and female adult prisoners. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, vol 6, 35-47)

Käesolevas uurimuses hinnatakse kiusamise olemust ja ulatust vanglas. Soovime, et jagaksite oma arvamusi selle kohta ning juhul, kui probleem eksisteerib, siis ka lahendusi selle kohta. Ankeedile vastamine on täiesti anonüümne ja konfidentsiaalne - teie nime ega muid isikuandmeid ei küsita. Palun vastake kõikidele küsimustele ausalt ja avameelselt. Kui tunnete, et vajate mõnele küsimusele vastamiseks abi, palun küsige julgesti.

Kiusamiseks peetakse seda kui keegi tahtlikult teeb teisele haiget, ähvardab või hirmutab teist selleks, et võtta tema käest asju või tema üle nalja heita.

Kiusamine võib toimuda mitmel erineval viisil:

- 1) füüsiline ja seksuaalne ahistamine,
- 2) verbaalne väärkohtlemine – näiteks halvustavate hüüdnimedega nimetamine,
- 3) kuulujuttude rääkimine või levitamine
- 4) asjade andmine või laenamine ja hiljem kasumiga tagasi nõudmine;
- 5) teiste survestamine, et ära anda oma asju,
- 6) nende kaaslaste ähvardamine, kellel on kokkusaamisi küllastajatega või kes lähevad koju, et nad tooksid kaasa uimasteid,
- 7) kaaslaste ignoreerimine.

Palun vastake alljärgnevatele küsimustele.

- 1) Millises ulatuses kiusamine siin aset leiab?

Üldse mitte 0 1 2 3 4 5 6 7 Väga palju

(Ringita Sulle sobiv vastusevariant)

- 2) Milliseid inimesi siin kiusatakse?

.....

.....

- 3) Miks neid inimesi kiusatakse?

.....

.....

- 4) Millised inimesed siin teisi kiusavad?

.....

.....

- 5) Kirjelda palun võimalikult täpselt kiusamist, mis siin aset leiab.

.....

.....

- 6) Millistes kohtades siin kiusamine aset leiab?

.....

.....

7) Millised on need igapäevased tegevused, mille käigus või jooksul kiusamine siin aset leiab?

.....
 .....

8) Millal kiusamine siin päeva jooksul aset leiab? (*Ringita Sulle sobiv vastusevariant*)

Hommikul   Lõuna ajal   Õhtul   Öösel   Kiusamine ei leiagi siin aset

9) Millistel nädalapäeval kiusamine siin tavaliselt aset leiab? (*Ringita Sulle sobiv vastusevariant*)

kõigil nädalapäevadel   tööpäevadel   nädalavahetustel

konkreetsel päeval (millisel?) .....

kiusamine ei leiagi siin aset

10) Kui kedagi kiusatakse, kas teised püüavad teda aidata?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

Kui JAH, siis kuidas?

.....
 .....

Kui EI, siis miks?

.....
 .....

11) Kas töötajad püüavad kiusamist takistada või lõpetada?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

Kui JAH, siis kuidas?

.....
 .....

Kui EI, siis miks?

.....
 .....

12) Kas Sa nägid eelmise nädala jooksul kedagi, keda kiusati?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

Kui JAH, siis mitme kaaslase kiusamist Sa nägid?

1   2-4   5-8   9-12   üle 12 (*Ringita sobiv*)

13) Kas kuulsid kelleltki, et eelmise nädala jooksul kedagi kiusati?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

Kui JAH, siis mitme inimese kiusamisest Sa kuulsid?

1   2-4   5-8   9-12   üle 12 (*Ringita sobiv*)

14) Kas Sina ise kiusasid kedagi eelmise nädala jooksul?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

Kui JAH, siis mitmel korral?

1   2-4   5-8   9-12   üle 12 (*Ringita sobiv*)

Miks Sa kiusasid?

.....
 .....

15) Kas tundsid seda inimest enne, kui teda kiusasid?

JAH   EI   (*Ringita sobiv*)

16) Kas Sind kiusati eelmise nädala jooksul?

JAH EI (Ringita sobiv)

Kui JAH, siis mitu korda?

1 2-4 5-8 9-12 üle 12 (Ringita sobiv)

Mis Sa arvad, miks Sind kiusati?

.....
 .....

17) Kas tundsid eelnevalt seda inimest, kes sind kiusas?

JAH EI (Ringita sobiv)

18) Kas kiusamisel on siin mõni teine nimetus?

JAH EI (Ringita sobiv)

Kui JAH, siis kuidas kiusamist veel nimetatakse?

.....
 .....

Kas erinevat liiki kiusamist nimetatakse siin erinevat moodi?

JAH EI (Ringita sobiv)

Kui JAH, siis kuidas erinevat liiki kiusamist siin nimetatakse?

.....
 .....

19) Kui kedagi kiusatakse, siis mitu kaaslast sellega tavaliselt seotud on?

1 2-4 5-8 9-12 üle 12 (Ringita sobiv.)

20) Kui Sa tead kedagi, keda kiusatakse, siis kellega ta peaks rääkima?

(Tee ristike sobivasse kohta, kusjuures märgistada võib rohkem kui üks valikutest)

- Mõni teine kaaslane
- Inspektor-kontaktisik
- Kaplan
- Psühholoog
- Perekond
- Sotsiaaltöötaja
- Mõni muu töötaja
- Keegi muu (Täpsusta, kes?) .....

21) Mida saaks teha selleks, et kiusamist siin ära hoida?

.....
 .....

22) Kas sooviksid seoses kiusamisega veel midagi lisada, mida eelnevad küsimused ei kajastanud?

.....
 .....

Palun vasta alljärgnevale küsimustele

Kui pikk on olnud praegune kinnipidamisasutuses viibimise aeg? .....

Kui pikk on olnud KOGU aeg teie elu jooksul, mil olete viibinud kinnipidamisasutuses (kaasa arvatud aeg praeguses kinnipidamisasutuses)? .....

Kui vana te olete? .....

Missuguste süütegude eest te kinnipidamisasutuses viibite? .....

Mis rahvustest te olete? .....

Täname koostöö eest!

Lisa 2. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 2. Milliseid inimesi siin kiusatakse?

Kategooria	Valikud kokku	%
Füüsiliselt nõrgemad	37	14,6
Füüsiliselt nõrgemad	37	
Vaimselt nõrgemad	32	12,6
Vaimselt nõrgemad	28	
Nende peale ollakse kadedad	1	
Rumalamaid		
Moraalselt nõrgemaid	3	
Kergesti haavatavad/introvertsed	54	21,3
Ei hakka vastu	11	
Ei seisa enda eest	28	
Õrnahingelised	3	
Vaiksed	10	
Kergesti mõjututavad	2	
Vähemusgrupid/erinevused	16	6,3
Ei hoolitse enda eest	2	
Teistsugune välimus	2	
Usklikke	2	
Homoseksuaalid	8	
Rahvus	2	
Halvad sotsiaalsed oskused	6	2,4
Valelikud	1	
Kehvad suhtlejad	3	
Ei suhtle teistega	2	
Kiusatakse kõiki inimesi	10	3,9
Kõiki (inimesi)	6	
Kõiki kinnipeetavaid	4	
Agressiivsed/mittekonformsed kinnipeetavad	7	2,7
Need, kes püüavad oma õigusi kaitsta	1	
Need, kes ise kutusvad end kiusama	4	
Suvaline, kes ette jääb	2	
Mittekonformsus subkultuuri reeglite osas	24	9,4
Teevad koostööd julgeolekuga	8	
Need, kes suhtlevad ohvritega	2	
Need, kes on vanglas 'kukeks' tehtud	2	
'kitsesid'	9	
Ei kuulu teatud gruppi hierarhias	3	
Varasemad probleemid vanglas	3	1,2
Varasemad probleemid vanglas	3	
Esmakordselt vanglas	4	1,6

Uuekesed	4	
Kuriteo liik	7	2,7
Kuriteo liik	7	
Seksuaalkurjategijad	42	16,5
Pedofiilid	16	
Vägistajad	12	
Pederastid	5	
Seksuaalkurjategijad	9	
Ei oma vara ega tugivõrgustikku	8	3,1
Nendel pole väljaspool vanglat toetajaid	4	
Neil ei ole midagi	4	
Korraldajate roll	4	1,6
Politseinikke	3	
Valvureid	1	
Valvurid kiusavad süüdimõistetuid	2	0,8
Valikuid kokku		
	254	100

Lisa 3. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 3: Miks neid inimesi kiusatakse?

Kategooria	Valikud kokku	%
Halvad enesehooldusoskused/välimus	7	3,2
Halb hügieen	2	
Ei hoia korda	1	
Välimuse pärast	4	
Seksuaalkurjategijad	21	9,8
Kuriteo liik (seksuaalkuritegu)	21	
Ei oma vara	1	0,5
Nad on tondid (pole midagi)	1	
Suutmatus võlgu tasuda	1	0,5
Nad on võlgu	1	
Mittekonformsus subkultuuri reeglite osas	21	9,8
Teevad koostööd töötajatega, pealekaebajad	8	
Nad käivad teiste peale kaebamas	3	
'kuked' ei meeldi kellelegi	1	
Tahetakse, et julgeolekuga koostööd tehtaks	2	
Käituvad valesi – ei pea reeglitest kinni	4	
Subkultuuri reeglite järgi: karistamine	3	
Kiusaja soovib näidata oma võimu	28	13,0
Näidata oma üleolekut	21	
Staatuse saamiseks	4	
Siis ei kiusata sind	2	
Inimväärkuse murdmine	1	
Kuulumine hierarhias madalamale positioonile	7	3,2
Kuulub madalasse klassi vanglas	6	
Proovilepanek	1	
Ohvreid on lihtne kiusata	70	32,4
Neid on kerge kiusata	19	
Ei hakka vastu	34	
Nad on nõrgad	9	
Alandamiseks	6	
Neil on madal enesehinnang	1	
Nad kardavad teisi	1	
Teistest nooremad/vanemad vangid	3	1,4
Vanglas uued, ei tea kuidas asjad käivad	1	
Nad on noored	1	
Kaua aega vangis olnud	1	
Ametnikepoolne kiusamine	2	0,9

Vanglaametnikud kiusavad vange	2	
Agressiivsus/empaatia puudumine	8	3,7
Ise norivad tüli	4	
Jäävad ette teistele	1	
Kiusajaid ei huvita, mida nad teevad	2	
Igavus	26	12,0
Igavusest	12	
Nalja pärast	14	
Isoleeritud/tõrjutud kinnipeetavad	12	5,6
Hoiavad omaette, ei suhtle	6	
Ei sobi seltskonda	1	
Inimene lihtsalt ei meeldi	3	
Tekitavad vastikust	2	
Vaimselt/füüsiliselt nõrgem	9	4,2
Nad on rumalad	5	
Füüsiliselt nõrgad	4	
Valikuid kokku	216	100

Lisa 4. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus Küsimus 4.
Millised inimesed siin teisi kiusavad?

Kategooria	Valikud kokku	%
Vanglapersonal	19	13,5
Valvurid	5	
Juhtkond	5	
Julgeolek	6	
Inspektor-kontaktisikud	2	
Meedikud	1	
Kinnipeetav, kes soovib end maksma panna	86	61,0
Autoriteetid	16	
Need kes arvavad, et nad võivad kõike teha	28	
Tahavad olla liidrid	3	
Need, kellel on julgeolekuga soojad suhted ja seetõttu saavad endale rohkem lubada	7	
Rikkad vangid	2	
Füüsiliselt tugevad	15	
Need, kes teenuseid pakuvad	1	
Olid ise kunagi ohvrid ja elavad seda teiste peal nüüd välja	8	
Korduv ülemvõimu näitamine	4	
Tugev isiksus	3	
Antisotsiaalsed/agressiivsed vangid	10	7,1
Süüdimatud	3	
Ülbikud	2	
Vägivaldsed	5	
Vaimselt nõrgemad	6	4,3
Madal haridustase	1	
rumalad	5	
Teistest nooremad/vanemad kinnipeetavad	7	5,0
Halvastikasvatatud noored/nooremad	3	
Kaua aega vangis olnud	3	
Vanad vene vangid	1	
Kõik kinnipeetavad	4	2,8
kõik teevad seda	4	
Igavus	9	6,4
Need, kellel on igav	9	
Valikuid kokku	141	100

Lisa 5. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 5. Kirjelda palun võimalikult täpselt kiusamist, mis siin aset leiab

Kategooria	Valikud kokku	%
Füüsiline (otsene)	34	13,9
Nügimine/togimine/lükkamine	14	
Peksmine	12	
Kerge füüsiline vägivald	4	
Füüsiline kuritarvitamine	1	
Ei saa vajalikku arstiabi	2	
Ülerahvastatus	1	
Seksuaalne (otsene)	8	3,3
Anaalseks	2	
seksuaalne ahistamine	5	
Seksistlikud vihjed	1	
Verbaalne (otsene)	83	33,9
Narrimine	14	
Sõimamine	13	
Mõnitamine	30	
Sõnadega	10	
Solvamine	3	
Alandavad hüüdnimed	13	
Laimu levitamine (kaudne)	16	6,5
Tagarääkimine	3	
Kuulujutud	13	
Hirmutamise/heidutamise (kaudne)	51	20,8
Pere mõnitamine	1	
Halvustamine	1	
Solvamine (välimuse pärast)	7	
Valetamine	3	
Moraalselt mahategemine	6	
Vaimne terror	1	
Proovilepanek	3	
Alandamine	12	
rumalaks tegemine	2	
hirmutamine	1	
ähvardamine	2	
Töötajad mõnitavad ja alandavad	5	
Kui julgeolekuga koostööd ei tee, pannakse vägistajatega samasse sektorisse ja see hävitab maine	1	
Fabritseeritud karistamine	1	
Kodukorraga on keelatud enamus tavapäraseid asju	3	

kodukord alandab inimväärikust	2	
Tõrjumine (kaudne)	22	9,0
Ignoreerimine	12	
Tõrjumine	7	
TV mitte näitamine	3	
Survestamine (kaudne)	16	6,5
Võlgadesse surumine	2	
Sunnitakse enda eest kambrit koristama	3	
Sunnitakse midagi alandavat tegema	2	
Kästakse endale haiget teha	1	
Kasutatakse ära	1	
Meelega närvi ajamine	4	
Meelega lolliks tegemine teiste ees	2	
Läbiotsimine	1	
Valede reeglite rääkimine ja nõutakse neist kinni pidama	2	
Asjade äravõtmine (otsene)	15	6,1
Küsitakse kõneaega	1	
Küsitakse teed	1	
Asjade ära võtmine	7	
asjade meelega ära rikkumine	2	
asjade väljapressimine	2	
poelimiit	1	
Valikuid kokku	245	100

Otsese kiusamise liigid: füüsiline (34), seksuaalne (8), verbaalne (83), asjade äravõtmine (15) kokku: **140 (57,1%)**

Kaudse kiusamise liigid: laimu levitamine (16), hirmutamine/heidutamine (51), tõrjumine (22), survestamine (16) kokku: **105 (42,9%)**

Lisa 6. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 6. Millistes kohtades siin kiusamine aset leiab?

Kategooria	Valikud kokku	%
Igal pool	49	27,8
Igal pool	37	
Igal pool, kus on palju vange koos	9	
Kiusamiseks ei valita kohta	3	
Elusektsioonis	86	48,9
Sektoris	29	
Kambris	36	
Koridoris	11	
Köögis	6	
Dušširuumis	4	
Väljaspool elusektsiooni	14	8,0
Koolis	6	
Tööl	2	
Sprdisaalis	3	
Kabinettides	3	
Töötajate vaateväljast eemal	27	15,3
Seal, kus pole kaameraid	23	
Seal kus töötajad ei näe	4	
Õues	5	2,8
Õues	2	
Jalutades	3	
Valikuid kokku	176	100

Lisa 7. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 7. Millised on need igapäevategevused, mille käigus või jooksul kiusamine siin aset leiab?

Kategooria	Valikud kokku	%
Tegevus elusektsioonis	70	72,9
Vaba aeg sektoris	55	
Kinnine aeg kambris	4	
Igapäevased olmelised tegevused sektoris	6	
Ühisettevõtmised sektoris	2	
Söömine	2	
Magamine	1	
Tegevus väljaspool elusektsiooni	15	15,6
Jalutamine	5	
Trenn	8	
Koolis	1	
Tööl	1	
Vanglapoolne kiusamine	2	2,1
Julgeolek oma igapäevase tegevusega	2	
Igal pool olenemata tegevusest	9	9,4
Igal pool, kus on palju kp korruga koos	3	
Otsest tegevust ei olegi, kiusamine on igal pool kogu aeg	6	
Valikuid kokku	96	100

Lisa 8.**Küsimus 8. Millal kiusamine siin päeva jooksul aset leiab?**

Hommikul	Lõunal	Õhtul	Õösel	Kogu aeg	Kiusamine ei leiagi aset
32 20,4%	41 26,1%	49 31,2%	3 1,9%	26 16,6%	6 3,8%

Lisa 9.**Küsimus 9. Millisel nädalapäeval siin kiusamine tavaliselt aset leiab?**

Kõigil nädalapäevadel	Tööpäevadel	Nädalavahetus	Ühel päeval	Kiusamine ei leiagi aset
78 79,6%	10 10,2%	5 5,1%	2 2,0%	3 3,1%

Lisa 10. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 10. Kui kedagi kiusatakse, kas teised püüavad teda aidata?

JAH – kuidas? 35 vastanut (33,3%)

Kategooria	Valikud kokku	%
Teised kinnipeetavad üritavad ohvrit abistada	18	37,5
Kui asi liiga hulluks läheb, siis sekkutakse	5	
Ülekohtu puhul sekkutakse ja minnakse appi	9	
Toetavad ja aitavad üle saada	3	
Üldiselt tuleb sellest jama tervele sektorile, siis kästakse järele jätta	1	
Abistatakse valitud kinnipeetavaid	11	22,9
Kui on hea sõber, siis aitad	7	
Kui ohvril on palju sõpru, siis minnakse appi	1	
Populaarsemaid kp aidatakse	2	
Kui kiusatakse tüüpi, kes on sinuga samas pundis, siis aidatakse	1	
Ohvrit abistatakse kui sellest tuleb endale kasu	4	8,3
Kui on omakasu sees, siis aitad	1	
Kui sekkumisest saad kasu, siis aidatakse	3	
Üritatakse olukord kontrolli alla saada	7	14,6
Kästakse ohver rahule jätta	6	
Käsevad lõpetada	1	
Abistavad kiusajat	8	16,7
Jah – aitavad kiusajat	8	
Valikud kokku	48	99,9

EI – miks? 70 vastanut (66,7%)

Kategooria	Valikud kokku	%
Kõrvalseisjad ei soovi sekkuda	45	45,5
Igaüks seisab enda eest	12	
Ei topita oma nina teiste asjadesse	27	
Ei viisti pärast selgitusi jagada, kes mida tegi	1	
Et taheta sekkuda	1	
Abi eest saadakse karistatud teiste kinnipeetavate poolt	4	
Ohver on kiusamise ära teeninud	9	9,1
Ohvrid väärivad kiusamist, nad on selle ära teeninud	7	
Ohvrit põlatakse	2	
Kiusamine toimub suletud ruumis	3	3
Kiusatakse kambris siis kui ukсед on kinni, keegi ei saa sekkuda	3	

Kiusamine vanglatöötajate poolt	1	1
Teised ei saa aidata kui kõiki kiusab vangla	1	
Hirm kättemaksu ees	39	39,4
Ei taha endale jama	20	
Ei taha ise ohvriks jääda	18	
Kardetakse ametnike kättemaksu	1	
Nautiv auditoorium	2	2,0
Kiusamist on lõbus pealt vaadata	2	
Valikud kokku	99	100

Lisa 11. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 11. Kas töötajad püüavad kiusamist takistada või lõpetada?

JAH – kuidas? 54 vastanut (52,9%)

Kategooria	Valikud kokku	%
Distiplinaarkaristus	15	21,7
Teevad ettekande ja kiusaja saab karistada	14	
Pärast sekkub julgeolekuteenistus	1	
Kiusaja tegevusse sekkumine	26	37,7
Ähvardavad karistusega	4	
Käsevad ära lõpetada	6	
Kui KP omavahel kaklevad, pannakse sektor kinni	9	
Julgeolek sekkub	6	
Füüsilise puhul sekkuvad	1	
Tulutult sekkumine	14	20,3
Püüavad küll aga sellest pole kasu	6	
Sekkuvad küll aga nad teavad väga vähe kiusamisest	1	
Kui neile rääkida, siis nad sekkuvad	6	
Isoleerimisest on vähe kasu, vaja oleks hoopis ennetavaid programme	1	
Osapoolte eraldamine	14	20,3
Eraldavad ohvri ja kiusaja	7	
Kiusajad paigutatakse teise sektorisse	7	
Valikuid kokku	69	100

EI – miks? 48 vastanut (47,1%)

Kategooria	Valikud kokku	%
Probleemist mitteteadlikkus	23	37,7
Nende nähes ei tehta midagi	8	
Nad ei teagi sellest midagi	9	
Nad ei saa nagunii midagi teha	2	
Valvuritele ei räägita kiusamisest	4	
Ükskõikne suhtumine	30	49,2
Töötajad on siin palga pärast, nad ei pööra tähelepanu	29	
Kui keegi otseselt füüsiliselt viga ei saa, siis ei sekkuta	1	
Soosiv suhtumine teatud kinnipeetavate kiusamisse	9	14,8
Pooldavad teatud vangide kiusamist	2	
Nad tahavad ise kiusata	3	
Mõni aitab veel ise kaasa ka	2	
Töötajad ei aita neid, kelle kuritegu on eriti rõve	1	
Ametnikud arvavad, et kiusamine on normaalne	1	
Hirm sekkumise ees	4	6,1
Nad kardavad	3	
Töötajad kardavad oma töökoha pärast ja ei sekku	1	
Valikuid kokku	61	100

Lisa 12.**Küsimus 12. Kas Sa nägid eelmisel nädalal kedagi, keda kiusati?****Ei – 25 vastanut (23,8%)****Jah – 80 vastanut (77,2%)****Mitme kaaslase kiusamist Sa nägid?**

1 kaaslase	2-4 kaaslase	5-8 kaaslase	9-12 kaaslase	12+ kaaslase
9	48	17	3	4
11,1%	59,3%	21,0%	3,7%	4,9%

Lisa 13.**Küsimus 13. Kas kuulsid kellelki, et eelmise nädala jooksul kedagi kiusati?****Ei – 40 vastanut (37,4%)****Jah – 67 vastanut (62,6%)****Mitme kaaslase kiusamisest sa kuulsid?**

1 kaaslase	2-4 kaaslase	5-8kaalsase	9-12 kaaslase	12+ kaaslase
12	39	9	3	4
17,4%	56,5%	13,0%	4,3%	5,8%

Lisa 14.**Mitut kaaslast sa kiusasid?**

1 kaaslast	2-4 kaaslast	5-8 kaaslast	9-12 kaaslast	12+ kaaslast
8 23,5%	18 52,9%	8 23,5%		

Küsimus 14. Miks sa kiusasid?

Kategooria	Valikud kokku	%
Ohver on seksuaalkurjategija	9	16,4
Nende kuriteo liik on rõve	5	
Ta on pedofiil	4	
Ohver on vaimselt nõrk	1	1,8
Ta on rumal	1	
Ohver on süüdi	8	14,5
Oli ise süüdi	2	
Ajas närvi mind	5	
Ei meeldinud mulle	1	
Ohver on vähemusgrupist/erinev	3	5,5
Inimene on vastumeelne	2	
Homoseksuaal	1	
Kiusatakse kõiki	6	10,9
Mind on sedasi kasvatatud	1	
Harjumusest – teda kiusatakse kogu aeg	1	
Sõpradega kiusame kogu aeg üksteist	4	
Igavusest	28	50,9
Igavusest	15	
Nalja pärast	12	
Kogemata, tegin sõnadega haiget	1	
Valikuid kokku	55	100

Kas tundsid inimest, keda kiusasid?**Jah – 12 vastanut (35,3%)****Ei – 22 vastanut (64,7%)**

Lisa 15.**Mitu korda Sind eelmise nädala jooksul kiusati?**

1 kord	2-4 korda	5-8korda	9-12korda	12+ korda
6	13	3		2
25%	54,2%	12,5%		8,3%

Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 16. Mis Sa arvad, miks Sind kiusati?

Kategooria	Valikud kokku	%
Kuriteo liik	2	4,2
Kuriteo liigi pärast	2	
Mitteallumine kiusaja nõudmistele	6	12,5
Kaitsesin ühte meest keda kiusati ja see ei meeldinud kiusajale	4	
Sest ma ei läinud kaasa ühe venna kiusamisega	2	
Kiusaja soovib end maksma panna	6	12,5
Minu vastu on organiseeritud kiusamist	1	
Ametnikud andsid talle käsu mind kiusata	1	
Üleoleku näitamiseks	3	
Olen füüsiliselt nõrgem	1	
Ohvrit on kerge kiusata	1	2,1
Et mind närvi ajada	1	
Teistest nooremad/vanemad kinnipeetavad1		2,1
Olen kõige vanem, neil oli vaja leida keegi, keda kiusata, valisid siis minu	1	
Subkultuurireeglitest mittekinnipidamine1		2,1
Ma ei meeldi korrapidajale, sest ma kaeban iga kiusamise ja mõnitamise peale	1	
Igavus/lõbutsemiseks	20	41,7
Sõbrad kiusavad teineteist, et oleks lõbus	4	
Nalja pärast	8	
Igavus	7	
Nii on võimalik sõbraks saada	1	
Ohvrit tõrjutakse	6	12,5
Mind ei taheta sektorisse	1	
Olin endasse tõmbunud ja lasin sellel juthuda	2	
Ma ei taha teistega suhelda, sest mul on oma mured	1	

Tõrjutakse	2	
Ohver on teistest erinev	5	10,4
Olen teistsugune	3	
Mind kutsutakse mõrapeaks	1	
Olen usklik ja ma ei lähe närvi	1	
Valikuid kokku	48	100

Kas tundsid eelnevalt seda inimest, kes Sind kiusas?

Ei – 22 vastanut (71%)

Jah – 9 vastanut (29%)

Lisa 16.**Küsimus 18. Kas kiusamisel on siin mõni teine nimetus?****Ei – 50 (50%)****Jah – 50 (50%)****Kuidas kiusamist veel nimetatakse?**

Ärakasutamine 5	Norimine	Mõnitamine 2	Vägivald	Töökohustuste teadlik mittetäitmine
Nokkimine	Sõimamine 2	Tülitamine	Pullitamine	Alandamine
Petmine	Naljatamine 9 (15,5%)	Pressimine 2	Demoraliseerimine	Kokku valikuid: 58
Истевательство	Беспредел 8 (13,8%)	Kisamine	Ignoreerimine	
прикол 10 (17,2%)	Прицепиться 5	Hammustamine 2	Koha kätte näitamine	

Kas erinevat liiki kiusamist nimetatakse siin erinevat moodi?**Ei – 50 (64,1%)****Jah – 28 (35,9%)****Kuidas erinevat liiki kiusamist siin nimetatakse?**

Härjanali	Alla laskmine	Hammustamine	Pressimine	Vaimne kiusamine
Vägistajate kiusamine – vändagängsterite allalaskmine	Pedofiilide kiusamine - pedereerimine	Psüühiline kiusamine – aju surm	Füüsiline kiusamine – lähme tainast sõtkuma 2	прикол 5 (16,7%)
Alandamine 4 (18,2%)	Прицепиться 3 (16,7%)	Karistamine	Normimine/прирка	Valikud kokku: 22
наезд 2	provokatsioon	мат 4		

Lisa 17.**Küsimus 20. Kui Sa tead kedagi, keda kiusatakse, siis kellega ta rääkima peaks?**

Kaaslane	Inspektor-kontaktisik	Kaplan	Psühholoog	Sotsiaaltöötaja	Perekond	Töötaja	muu
45 21,7%	29 14%	17 8,2%	48 23,2%	18 8,7%	12 5,8%	18 8,7%	Kiusaja 2 Kiusaja sõbrad 2 Tartu halduskohus Julgeolek 5 (2,4%) Mitte kellelegi 2 Keegi keda usaldad Minuga Mõni sõltumatu ajakirjanik 2 Direktor JM Mõni selline KP, kellel on võimu

Lisa 18. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 21. Mida saaks teha selleks, et kiusamist siin ära hoida?

Kategooria	Valikud kokku	%
Mitte midagi	35	22,0
Mitte midagi – kiusamine vanglas oli, on ja jääb	11	
Midagi – kiusamine on normaalne vangla elus	21	
Kui ma vaid teaks...	1	
Enamikku kiusatakse	1	
Kiusajate eraldamine	11	6,9
Kiusajate isoleerimine eraldi sektorisse	10	
Ohvrid omaette, sest nemad omavahel ei kiusa	1	
Karmimad karistused kiusajale	7	4,4
Kiusajat füüsiliselt karistada – see on ainukene asi, mis töötab	2	
Kiusajate karistamine	5	
Kinnipeetavate paigutamine sektorisse vastavalt kuriteo liigile	14	9,4
Kp kuriteo liigi järgi erinevatesse sektoritesse	4	
Seksuaalkurjategijad eraldi	8	
Endised politseinikud ja valvurid eraldada	1	
Vaimuhaigeid ja pedofiile peab hoidma hullumajas	1	
Kinnipeetavate paigutamine sektoris vastavalt nende eelistustele	14	9,4
Kambrisse panna kokku inimesed, kes omavahel läbi saavad	8	
Üksikkambrid	4	
Sektor peaks täiesti kinnine olema	2	
Rohkem tegevusi	48	30,2
Rohkem tegevusi	20	
Rohkem vabadusi KP – siis me ei ole nii vihased	2	
Rohkem tööd	12	
Rohkem kooli	4	
Rohkem trenni	7	
Mängud tagasi (playstation)	2	
Usuõpetus	1	
Töötajate teadlikkuse kasv/muutused suhtumises	7	4,4
Ametnike mõtlemine peab muutuma, sest vangistuse eesmärk pole kättemaks	1	
Töötajad peavad rohkem suhtlema nagu inimesega	1	
Tuleb valida, keda valvuriteks tööle võtta	1	
Rohkem psühholooge, kellega rääkida saaks	4	

Juhtumite avalikustamine	3	1,9
Vanglas toimuvast kiusamisest on vaja avalikult rääkida	1	
Avalikusta need juhtumid	1	
Võimalikult palju kaebusi selle korrapidaja suhtes, kes kiusab	1	
Ohver peab end kehtestama	12	7,5
Inimene peab ise enda eest seisma	3	
Peab õppima enda eest seisma	9	
Kiusamist ei eksisteeri	3	1,9
Siin ei ole kiusamist	2	
Süsteem juba on lähedal sellele, et kedagi ei kiusataks	1	
Kiusajate em. oskuste õpetamine	5	3,1
Kiusajatele maharahunemise õpetamine	3	
Sotsiaal-psühholoogiline töö kiusajatega	2	
Valikuid kokku	159	100

Lisa 19. Vastuste arv kordades kategooriate lõikes ning nende esinemissagedus
Küsimus 22. Kas sooviksid seoses kiusamisega veel midagi lisada, mida eelnevad küsimused ei kajastanud?

Kategooria	Valikud kokku	%
Olukord parem kui varem	1	3,4
Aja pikku on asi paremaks läinud, vanasti kiusati palju rohkem ja räigemalt	1	
Kiusamine on vanglas tavaline nähtus	2	6,9
Vanglas on selline naljaga teise kallal nokkimine tavaline ja igapäevane asi	1	
Vanglas oli on ja jääb kiusamine ja teiste ära kasutamine aga sinu teha on see, kumma rolli sa võtad	1	
Kiusamist ei eksisteeri	4	13,8
Kiusamine on midagi, mis on koolis või mujal, sinne elu on teistsugune ja seda ei saa panna nendesse raamidesse, nagu väljas	1	
Vanglas ei saa seda asja otseselt kiusamisena võtta	1	
Üldjuhul kiusamist ei ole	1	
Eestlaste ja venelaste vahel on pidev tagarääkimine ja sõim aga see ei ole kiusamine	1	
Ohver peab end kehtestama	3	10,3
Ohver peab ise hakkama saama kui teda kiusatakse, muud variandid ei toimi	1	
Kui juba alguses lased ennast mõnitada ja vastu ei hakka, siis jäädaksegi sul seljas elama ja oledki kõigi kiusatav	1	
Põhiline on see, et kui sa ise enda eest ei seisa, siis ei ole see kellegi teise mure ka mitte	1	
Õigustatud kiusamine	1	3,4
Osasid vange peabki kiusama sest nad on pedofiilid ja nende karistuse peab veel hullemaks tegema	1	
Töötajatepoolne kiusamine	13	44,8
Valvurite ja julgeolekupoolne kiusamine on siin tavaline	1	
Vangla terroriseerib ise jube palju, nimelt sinne personal teeb kõik endast oleneva, et vangidel oleks veel halvem	1	
Töötajaid ei saa kahjuks usaldada, olen ise ära proovinud ja kõrvetada saanud	1	
Kiusamist on ka valvurite poolt, mõningased solvangud ja kohatud ütlemsed	1	
Vanglas on väga palju kiusamist töötajate poolt, aga sellest ei räägita	1	
Personali poolt on pidev terror	1	

Paljud töötajad käivad end vangide peal välja elamas	1	
Ametnikud kiusavad rohkem kui vangid, vangid ei ole nii õelad	2	
Personal, eriti valvurid, kiusavad ka	4	
Vangide vajadustega arvestamine	5	17,2
Vaja on arendada süsteemi selleks, et vang tunneks, et ta on vajalik aga mitte ainult karistada neid kuriteo eest, mida nad tegid	1	
Vangla peab aitama meil rehabiliteeruda, mitte ainult kiusama	1	
Vangla kodukord soosib kiusamist, sest piirangud teevadki mehed kurjaks	1	
Inimesed on närvis, sest need reeglid siin ei ole normaalsed	1	
Ei tohiks olla katserit kinnipeetavatele	1	
<hr/>		
Valikuid kokku	29	99,9

Uuritavate demograafilised andmed**Vastanute praegune kinnipidamisasutuses viibimise aeg kuudes**

144,42,51,26,14,54,14,30,10,120,6,49,26,22,18,60,41,168,6,18,22,31,6,2,46,24,14,24,18,60,
14,16,28,47,29,32,40,48,24,48,10,13,12,58,41,36,32,3,65,68,72,13,18,50,2,32,21,18,4,8,21,16
37,96,114,36,72,114,46,120,12,12,16,60,18,8,5,7,96,5,36,4,23,12,77,3,132,12,12,5,18,1,69,15
24,18,12,108,108,108,41,108,12,24,12

Keskmine 37,8 kuud = 3 aastat ja 1 kuu (SD=3)

Vastanute terve elu jooksul kinnipidamisasutuses viibitud aeg kuudes

264,263,144,144,65,84,24,48,204,108,48,53,84,143,19,92,51,228,271,36,36,88,48,96,60,49,
288,32,36,72,144,48,18,20,38,120,170,63,84,31,40,84,90,24,96,48,161,40,36,17,53,68,72,13,
44,50,31,32,27,108,240,26,8,44,90,120,114,96,96,144,144,120,216,60,72,108,180,60,41,89,
30,156,60,264,4,23,37,77,17,180,120,408,41,18,72,120,72,90,42,96,132,108,138,41,156,252,
120,72

Keskmine: 93,2 kuud = 7,8 aastat (SD=6,1)

Vastanute vanus aastates

41,44,29,44,35,23,22,28,33,30,32,23,29,29,25,24,32,24,21,31,23,26,48,27,28,29,43,21,21,22,
37,32,34,28,33,58,22,31,22,28,23,37,23,23,31,66,44,49,26,24,24,22,26,21,56,43,36,28,25,24,
43,33,36,26,38,35,32,35,35,31,27,33,27,30,32,47,34,26,36,50,32,45,30,34,45,29,37,30,33,31,
25,42,36,50,30,55,42,51,38,37

Keskmine: 33,1 aastat (SD=9,3)

Vastanute rahvus

Eestlane 57 (54,3%)
Venelane 46 (43,8%)
Muu 2 (1,9%)

Vastanute süüteod kordades ja nende esinemissagedus**Eluvastased süüteod 14 (8,1%)**

Tapmine 13
Surma põhjustamine ettevaatamatusest

Vägivallateod 23 (13,3%)

Ähvardamine 2
Vägivald 2

Kehaline väärkohtlemine 19 (11%)

Seksuaalse enesemääramise vastased süüteod 4 (2,3%)

Vägistamine 4

Narkootikumidega seotud süüteod 20 (11,6%)

Narkokuriteod 20

Varavastased süüteod 85 (49,1%)

Varavastased kuriteod 68

Omastamine 3

Süütamine 4

Ärandamised 2

Kelmused 4

Väljapressimised 4

Avaliku korra vastased süüteod 10 (5,8%)

Avaliku korra raske rikkumine 2

Huligaansus 2

Sissetung 6

Võimuesindaja suhtes toime pandud süüteod 2 (1,2%)

Politsei ründamine

Ametiisiku solvamine

Maksualased süüteod 5 (2,9%)

Rahapesu 2

Salakaubavedu 2

Ebaseaduslikud relvad

Liiklussüüteod 10 (5,8%)

Roolijoodik 10

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liine Karafin (12.10.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kiusamise olemus ja ulatus ühe vangla näitel“, mille juhendaja on Kristi Kõiv,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.05.2013